

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ekonometri Ana Bilim Dalı

**TÜRKİYE’NİN GEÇİŞ EKONOMİLERİ İLE DIŞ TİCARET
POTANSİYELİ: PANEL ÇEKİM MODELİ YAKLAŞIMI**

Yüksek Lisans Tezi

Oğuzhan ALPASLAN

SİVAS

Temmuz 2017

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ekonometri Ana Bilim Dalı

**TÜRKİYE’NİN GEÇİŞ EKONOMİLERİ İLE DIŞ TİCARET
POTANSİYELİ: PANEL ÇEKİM MODELİ YAKLAŞIMI**

Yüksek Lisans Tezi

Oğuzhan ALPASLAN

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. İlkay NOYAN YALMAN

SİVAS

Temmuz 2017

KABUL VE ONAY

Üniversite: : Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Ekonometri
Bilim Dalı : Ekonometri
Tezin Başlığı : Türkiye'nin Geçiş Ekonomileriyle Dış Ticaret Potansiyeli:
Panel Çekim Modeli

Savunma Tarihi : 21.06.2017
Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. İlkay NOYAN YALMAN

Unvanı - Adı Soyadı

İmza

Jüri Başkanı : Doç. Dr. Necati Alp Erilli

Üye : Yrd. Doç. Dr. Doğan Bozdoğan

Üye : Yrd. Doç. Dr. İlkay Noyan Yalman

Oy Birliği ☒

Oy Çokluğu ☐

Oğuzhan Alpaslan tarafından hazırlanan Türkiye'nin Geçiş Ekonomileriyle Dış Ticaret Potansiyeli: Panel Çekim Modeli başlıklı tez, kabul edilmiştir.

21/06/2017

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL
Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

... / ... / 2017

Oğuzhan ALPASLAN

TEŞEKKÜR

Cumhuriyet Üniversitesi geçirdiğim altı yıllık eğitim hayatımda emeği geçen bütün değerli hocalarıma saygı ve sevgi dolu teşekkürlerimi sunarım. . İlgimi artıran, tez çalışmamda desteğini esirgemeyen bana yol gösteren çalışma azmi ve araştırma kabiliyetimi geliştiren iyi bir kılavuz olan gerek tez çalışmamda gerekse bir anne şefkati gösteren Yrd. Doç. Dr. İlkey Noyan Yalman’a sonsuz teşekkür ederim.

Ayrıca hayat felsefemde bana daima bir liderlik yapan her zor anımda yanımda olan gerek eğitim gerekse insanlık olarak benden desteğini esirgemeyen beni ailesinden biri olarak gören Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL’e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Eğitime verdiği önemden ötürü sevgili annem Saadet ALPASLAN, babam Mehmet Necip ALPASLAN, ablam Gülşah MARAL ve dünya tatlısı yeğenim Şevval Lorin MARAL’ a sonsuz teşekkür ederim.

Tez süreci boyunca en büyük teşekkürü hak eden, her konuda bana yardım eden ve beni motive eden, yaşamımı güzelleştiren, fedakar ve eğlence dolu, değerli nişanlım Pınar ALTAY’ a en içten teşekkürlerimi iletir, hayatımın her aşamasında yanımda olmasını temenni ederim.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	i
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR DİZİNİ	v
TABLolar LİSTESİ.....	vii
ÖZET.....	ix
ABSTRACT	xi
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM.....	3
1.KÜRESELLEŞME KAVRAMI VE GEÇİŞ EKONOMİLERİ.....	3
1.1.Küreselleşme Kavramı ve Ortaya Çıkışı	3
1.1.1 Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar	5
1.1.1.1. Aşırı Küreselleşmeciler.....	5
1.1.1.2. Küreselleşme Karşıtları.....	6
1.1.1.3.Dönüşümcüler	6
1.1.1.4. Ekonomik Küreselleşme	7
1.2. Geçiş Ekonomisi Kavramı.....	8
1.2.1. Geçiş Ekonomilerinin Temel Özellikleri	10
1.2.2. Washington Uzlaşması	12
1.2.3. Reforma Götüren Sebepler ve Reform Süreci.....	14
1.2.4. Geçiş Sürecinde Yaşanan Durgunluk (Resesyon).....	17
1.2.5. Reformları Uygulamada Benimsenen Yaklaşımlar.....	19
1.2.5.1. Şok Terapi Yaklaşımı	20
1.2.5.2. Kademeli Reform Yaklaşımı	21
1.2.6. Geçiş Sürecinin Başlarında Ülkelerin Ekonomik Durumları	23

1.2.7. Geçiş Ekonomilerinde Piyasaların Liberizasyonu ve Uluslararası Kuruluşlara Üyelikleri	26
1.2.8. Geçiş Ekonomilerinde İstikrarı Sağlamak Amacıyla Geliştirilen Makroekonomik Politikalar	27
1.2.9. Geçiş Ekonomileri ve Özelleştirme	33
2. BÖLÜM.....	39
2. GEÇİŞ EKONOMİSİ ÜLKELERİNDE EKONOMİK VE TİCARİ GELİŞMELER VE TÜRKİYE	39
2.1. Geçiş Ekonomileri ve Uluslararası Ticaret.....	39
2.2. Geçiş Ekonomileri ve Uluslararası Ticaret Politikaları.....	40
2.3. Geçiş Ekonomileri ve İhracat Performansları	42
2.4. Türkiye	42
2.4.1. 24 Ocak İstikrar Politikaları	44
2.4.2. 5 Nisan 1994 Kararları	45
2.4.3. 1 Ocak 2000 Yüksek Enflasyonu Düşürme Programı.....	45
2.4.4. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı	46
3. BÖLÜM.....	47
YÖNTEM.....	47
3.1. Yatırım Ve Sermaye Malları İle İlgili Panel Çekim Modeli	49
3.2. Türkiye Ve Geçiş Ekonomileri Arasındaki Tüketim Malları İthalat Verileri İle Panel Çekim Modeli	67
3.3. Türkiye ve Geçiş Ekonomileri Arasındaki Aramalı Ticareti Verileri İle Panel Çekim Modeli.....	72
SONUÇ	85
KAYNAKÇA	87
ÖZGEÇMİŞ	93

KISALTMALAR DİZİNİ

A.İ.K.B	: Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası
AB	: Avrupa Birliği
BC	: Bağımsız Cumhuriyetler
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
COMECON	: (CMEA) Karşılıklı Yardım Konseyi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GATT	: General Agreement of Trade and Tarifs
MP	: Merkezi Planlama
MDAÜ	: Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü
WB	: Dünya bankası
GDP	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
USD	: Amerikan Doları
EURO	: Avrupa Birliği Para Birimi
REDK	: Reel Efektif Döviz Kuru
DİST	: Uzaklık (mesafe)

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Merkezi Planlamadan Piyasa Ekonomisine Geçen Ülkeler.....	10
Tablo 2. Geçiş Ekonomilerinde Başlangıç Koşulları 1989-1991.....	25
Tablo 3. Geçiş Ekonomilerinde Çıktı Performansı 1989-1998.....	29
Tablo 4. Geçiş Ekonomilerinde Liberal Düzene Geçiş Tarihleri.....	32
Tablo 5. Model 1 Hausmann Testi.....	49
Tablo 6. Model 1 Regresyon modeli.....	50
Tablo 7. Model 2 Hausmann Testi.....	51
Tablo 8. Model 2 Regresyon modeli.....	52
Tablo 9. Model 3 Hausmann Testi.....	53
Tablo 10. Model 3 Regresyon modeli.....	54
Tablo 11. Model 4 Hausmann Testi.....	55
Tablo 12. Model 4 Regresyon modeli.....	56
Tablo 13. Model 5 Hausmann Testi.....	57
Tablo 14. Model 5 Regresyon modeli.....	58
Tablo 15. Model 6 Hausmann Testi.....	59
Tablo 16. Model 6 Regresyon modeli.....	60
Tablo 17. Model 7 Hausmann Testi.....	61
Tablo 18. Model 7 Regresyon modeli.....	62
Tablo 19. Model 8 Hausmann Testi.....	63
Tablo 20. Model 8 Regresyon modeli.....	64
Tablo 21. Model 9 Hausmann Testi.....	65
Tablo 22. Model 9 Regresyon modeli.....	66
Tablo 23. Model 10 Hausmann Testi.....	67
Tablo 24. Model 10 Regresyon modeli.....	68

Tablo 25. Model 11 Hausmann Testi	69
Tablo 26. Model 11 Regresyon modeli.....	70
Tablo 27. Model 12 Hausmann Testi	71
Tablo 28. Model 12 Regresyon modeli.....	72
Tablo 29. Model 13 Hausmann Testi	73
Tablo 30. Model 13 Regresyon modeli.....	74
Tablo 31. Model 14 Hausmann Testi	75
Tablo 32. Model 14 Regresyon modeli.....	76
Tablo 33. Model 15 Hausmann Testi	77
Tablo 34. Model 15 Regresyon modeli.....	78
Tablo 35. Model 16 Hausmann Testi	79
Tablo 36. Model 16 Regresyon modeli.....	80
Tablo 37. Model 17 Hausmann Testi	81
Tablo 37. Model 17 Regresyon modeli.....	82
Tablo 38. Model 18 Hausmann Testi	83
Tablo 39. Model 18 Regresyon modeli.....	84

ÖZET

1980’li yılların sonlarında, dünya siyasi ve ekonomik coğrafyasını etkileyen ve yeniden şekillendiren bir geçiş süreci yaşanmaya başlanmıştır. 21 Aralık 1991’de SSCB’nin resmen dağılmasıyla beraber yaklaşık elli yıl süren soğuk savaş dönemi bitmiş, Avrasya coğrafyasında önemli siyasi ve ekonomik değişimler meydana gelmiştir.

İki kutuplu sistemin çökmesiyle Orta Avrupa’dan Kafkaslara ve Asya’nın ortalarına kadar uzanan SSCB coğrafyasında yeni bağımsız ülkeler ortaya çıkmıştır. Geçiş ekonomileri (Dönüşüm ekonomileri) diye adlandırılan ve merkezi planlamaya dayalı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçmeye çalışan bu ülkeler; Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri, Bağımsız devletler topluluklarından oluşmaktadır. Ayrıca Çin ve Vietnam gibi bazı Orta Asya ülkeleri de siyasi olarak bir geçiş süreci yaşamamış olsalar bile, son yıllar da yaptıkları yoğun ekonomik liberalleşme çalışmaları nedeniyle geçiş ekonomileri olarak incelenmektedir. Türkiye’de de 1980’lerden itibaren piyasa ekonomisinin kurum ve kurallarının tam olarak işletilmesi konusunda yapılan reformlar, geçiş ekonomileri sürecine paralellik göstermektedir.

Çalışmanın konusu, Türkiye ile geçiş ekonomileri arasında gerçekleşen dış ticaretin panel çekim modeli ile analizidir. Geçiş ekonomilerinde yer alan ülkelerin çoğu gelişmekte olan ülke kapsamında olup, ekonomik özellikler bakımından birbirine benzemektedir. Türkiye’de özellikle ihracata yönelik büyüme politikalarının benimsenmesinin etkisiyle de özellikle bu ülke gruplarıyla dış ticaret önem arz etmektedir. Türkiye’nin AB ülkeleriyle yaptığı dış ticaret belli ölçülerde seyrederken, geçiş ekonomileriyle dış ticaretin geliştirilmesi konusu önem kazanmaktadır. Bu çalışmada geçiş ekonomileri ile Türkiye’nin gerçekleştirmiş olduğu dış ticaret hacminden yola çıkılarak, potansiyel ticaret hacmi ve potansiyelin güçlendirilmesi için uygulanabilecek politikalar ele alınacaktır. Bu amaçla, çalışmada, ekonometrik panel çekim modeli uygulanacak, elde edilen sonuçlar doğrultusunda, Türkiye ile geçiş ekonomileri arasındaki dış ticaretin geliştirilmesi ve ekonomik büyümenin desteklenmesi konularında politika ve öneriler ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çekim Modeli, Dış Ticaret, Geçiş Ekonomileri

ABSTRACT

In the late 1980s, a transition process was begun to experience that effect to politics and economics geography of world and reshapes. December 21, 1991 along with the disintegration of the USSR officially fifty years of cold war finished, important political and economic changes have occurred in Eurasia. Newly independent countries has emerged in the USSR which extending to the middle of Central Europe from the Caucasus and Asia with the collapse of the bipolar system. These countries that so-called transition economies (Conversion economies) and trying to cross the free market economy based on central planning economy is composed of Central and Eastern European countries and CIS states. In addition, even if they not experienced in a transition period, some Central Asian countries such as China and Vietnam are being investigated as transition economies as well as political, because of the work intense economic liberalization in recent years they do.

The reforms carried out in line with the process of the transition economies, in Turkey as well as the full operation of the institutions and rules of the market economy since the 1980s. The subject of the study is analyzed by the panel gravity model of trade that occurs between transition economies and Turkey. Most of the country is covered by the developing countries located in the transition economies are similar in terms of economic features. In Turkey, the impact of the adoption of the growth policy, especially export-oriented foreign trade is of importance, especially with this group of countries. Turkey's foreign trade with the EU countries, while watching a certain extent, the development of foreign trade with transition economies are important subject. In this study, starting from the transition economies of Turkey's foreign trade volume is realized, the policies can be implemented to strengthen the potential trade volume and potential will be discussed. For this purpose, in this study, the econometric panel gravity model will be applied, in accordance with the results obtained, the development of trade between transition economies and Turkey and policy issues to support economic growth and recommendations will be studied to reveal.

Key Words: Gravity model, Foreign trade, Transition Economies

GİRİŞ

1980’li yıllardan 1990’lı yıllara geçerken, tüm dünya siyasetini ve ekonomisini köklü şekilde etkileyecek bir geçiş süreç yaşanmaya başlanmıştır. 21 Aralık 1991’ de SSCB’nin resmen dağılmasıyla birlikte yaklaşık elli yıl süren soğuk savaş döneminin bitmesiyle beraberinde getirmiştir. Avrasya coğrafyasında önemli siyasi ve ekonomik değişimler meydana gelmiştir. İki kutuplu sistemin çökmesi sonucu ile Orta Avrupa’dan Kafkaslara ve Asya’nın ortalarına kadar uzanan SSCB coğrafyasında yeni bağımsız devletler ortaya çıkmıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak dünya siyasi ve ekonomik coğrafyası yeniden şekillenmiş ve soğuk savaş yıllarında ABD ve SSCB’nin hükümleri altında kalan Avrupa birliği açısından da ‘Avrupa Entegrasyonu’ yönünde ilerlemeler başlamıştır.

Geçiş ekonomileri (Dönüşüm ekonomileri) diye adlandırılan merkezi planlamaya dayalı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçmeye çalışan bu ülkeler; Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri, Bağımsız devletler topluluklarından oluşmaktadır. Ayrıca Çin ve Vietnam gibi bazı Orta Asya ülkeleri de siyasi olarak bir geçiş süreci yaşamamış olsalar bile son yıllar da yaptıkları yoğun ekonomik liberalleşme çalışmaları nedeniyle geçiş ekonomileri olarak incelenebilir. Türkiye’ de ise piyasa ekonomisinin kurum ve kurallarının tam olarak işletilmesi konusunda yapılan reformlar göz ardı edilemez.

Çalışmanın birinci bölümünde, Küreselleşme kavramı ve ortaya çıkışı, Küreselleşmeye yönelik yaklaşımlar, Geçiş Ekonomisi kavramı, Geçiş Ekonomilerinin temel özellikleri, Washington Uzlaşması gibi konular yer almaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, geçiş süreci yaşayan ülkeleri incelemeye çalıştık. Bu ülkelerin kumanda tipi ekonomiden piyasa ekonomisine geçişleri süresince oluşturdukları reformları, ekonomik birlikleri, siyasi, ekonomik kararlardan ve gerçekleştirilen reformlar ayrıca dünyada bu süreç yaşanırken Türkiye’de gerçekleşen ekonomik ve siyasi durumlar yer almaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Türkiye ile geçiş ekonomileri arasında gerçekleşen dış ticaretim panel çekim modeli ile analizidir. Geçiş ekonomilerinde yer alan ülkelerin çoğu gelişmekte olan ülke kapsamında olup, ekonomik özellikler bakımından birbirine benzemektedir. Türkiye’de özellikle ihracata yönelik büyüme

politikalarının benimsenmesinin etkisiyle de özellikle bu ülke gruplarıyla dış ticaret önem arz etmektedir. Türkiye'nin AB ülkeleriyle yaptığı dış ticaret belli ölçülerde seyrederken, geçiş ekonomileriyle dış ticaretin geliştirilmesi konusu önem kazanmaktadır. Bu çalışmada bu ülkelerle Türkiye'nin gerçekleştirmiş olduğu dış ticaretin ne denli olduğunu ekonometrik panel çekim modeli yaklaşımıyla ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda bu yönlü bir dış ticaret politikası üretilmeye çalışılacaktır.

1.BÖLÜM

1.KÜRESELLEŞME KAVRAMI VE GEÇİŞ EKONOMİLERİ

1.1.Küreselleşme Kavramı ve Ortaya Çıkışı

Küreselleşme hemen hemen yeryüzünün her alanındaki değişimi ifade etmektedir. Ekonomiden siyasete, kültürden sosyal politikalara bütün alanlar için yapılan değişimleri içine alan kapsamlı bir sözcüktür. Kavram olarak “küresel” sözcüğünün kökeni 400 yıl öncesine gitse bile “küreselleşme” kavramı oldukça yenidir. İlk olarak 1960’larda ortaya atılan bu kavram, 1980’li yıllarda daha sık kullanılmaya başlanmıştır.

Küreselleşme 1980-1981 yıllarında Amerika da Harward, Colombia, Yale gibi üniversitelerde işletme fakültelerinde ortaya çıkmış ve kullanılmaya başlanmıştır, daha sonra Financial Times, Newsweek gibi yayın kuruluşlarında yer almış ve bütün dünyaya yayılmıştır (Timur, 2000:137). 1990’lı yıllarda ise hemen hemen bütün bilim adamlarının kabul ettiği bir kavram olarak hayatımıza yerleşmiştir. Küreselleşme kavramı çok farklı anlamlarda kullanıldığı bir gerçektir, bu anlamda çok geniş bir sınıra tabi tutulan küreselleşme kavramı karmaşıklığından dolayı yoğun tartışmaları meydana getirmektedir.

Günümüzde küreselleşme olgusuna yönelik çok geniş bir literatür ve çalışma mevcuttur; ancak sosyal bilimlerin çoğu alanında görüleceği şekilde, küreselleşme olgusuna ilişkin farklı farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Farklı bir şekilde ifade edilecek olunursa küreselleşme konusunda gerek teorisyenler, gerekse uygulamacılar arasında anlaşmadan bahsetmek mümkün değildir. Bu olgunun yani küreselleşmenin siyasal, ekonomik ve kültürel sonuçları yaygınlık kazandıkça savunanlar kadar karşı çıkanların sayılarında da artışa rastlanılmaktadır. Çünkü küreselleşmeden kazananlar olduğu kadar kaybedenler de mevcuttur.

Küreselleşme olgusunu “kapitalizmin evrensel yayılımı” (Adda, 2002:10) olarak düşünenler olsa da, bu kavram kapitalizmin küreselleşmeye uyum sağlaması anlamında kullanılmamaktadır, çünkü merkezi planlamayla idare edilen ülkeler dışında, yüzyıldan uzun bir süredir dünya genelinde bir piyasa ekonomisinin olduğu bir gerçektir. Küreselleşme, özellikle son yıllarda egemen olduğu görülen ekonomik

güçlerin ve özellikle Asya endüstrilerinin yükselişi karşısında Batı egemenliğinin zayıflığını ifade eden bir sembol olarak kullanılmaktadır (Ekin,1999:51). Kapitalizm tarih sahnesine çıktığından beri dönemsel krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Krizlerden çıkış yolu olarak da kar oranlarını arttırma ve özellikle savaşlarla yeni pazarlar yaratma gibi yöntemlerde bulmuştur (Genç,2004:1).

1936 yılında Keynes, 1929 krizinin nedeninin toplan talep yetersizliğinden kaynaklandığını ifade etmiştir. Krizi atlatmanın yolu ise toplam talebi arttırmaktan geçtiğini ortaya koymuştur. Bunun için devletin ekonomiye müdahale ederek sosyal transferler yoluyla daha düşük gelire sahip kesimlere işsizlik sigortaları ödemeleri, sosyal yardımlar vb. yollarla kaynak aktarması gerekmektedir. Küreselleşme olgusu aslında sermaye için yeni bir olgu değildir. Kapitalizmin ortaya çıkışından beri sermaye için küreselleşme olgusunun var olduğu bir gerçektir (İlkay NOYAN YALMAN, 2017:3)

Küreselleşme olgusunun kapsadığı alanın çeşitliliği ve genişliği nedeniyle çok çeşitli tanımları yapılan bir kavram olduğu bilinmektedir. Özellikle ekonomide yapılan tanımlamaların bazıları şöyledir:

- Küreselleşme “üretim faktörleri, mal ve hizmetlerin giderek artan hareketliliğinden kaynaklanarak oluşan, sınır ötesi karşılıklı ekonomik bağımlılık hatta bütünleşme” olarak ifade edilmiştir (Campbell,1994:185).

- Küreselleşme kavramı, “Küreselleşme toplumların yaşamlarını sürdürdüğü usulleri yeniden yapılandırmak demektir. Başlangıç kaynağı Batı’dır. Fakat küreselleşme olgusu sadece Batı’nın diğer bölgeler üzerinde egemenlik kurması anlamına gelmez; başka ülkeleri etkilediği gibi ABD’yi de etkileyen bir olgudur” (Giddens,2000: 15).

- “İnsanların ekonomik faaliyetlerinin her aşamasında yüzyıllardır işleyen aynı piyasa güçlerinin ulusal sınırlar altında genişlemesinin bir göstergesidir” (IMF:2000).

- “Artık dünyanın sınırlarını zorlamaya başlayan kapitalizmin evrensel olarak yayılışı” olarak dile getirmekte ve aynı zamanda ve her şeyden önce, dünya çapında sermaye birikimine engel teşkil eden fiziksel ve hukuki sınırları sarma, delme ve sonunda yok etme süreci” olarak tanımlamaktadır (Adda,2002:10).

- “Küreselleşme hemen hemen bütün dünyanın yaşadığı Tarım ve Endüstri Devrimlerinden sonra ortaya çıkan üçüncü büyük devrim” olarak kabul edilmektedir (Kongar,2001: 29).

Yukarıdaki ortaya atılan bütün tanımlarda da görüldüğü gibi, küreselleşmenin en belirgin özelliği, 1980 sonrası hızla ve yoğun bir biçimde teknolojinin gelişmesi ve ardından gelen değişimler ve yeniliklerdir; bütün tanımların ortak noktası olarak teknolojik gelişme ortaya çıkmaktadır. Söz konusu bu teknolojik yenilikler, sınırsız bilgi akışını sağlamakta, ülkelerin uluslararası düzeyde ilişkilerini ve bağımlılıklarını artırmakta, ekonominin her kesimi teknolojik yeniliklerden etkilenmektedir ve haberdar olmaktadır. Dünya üzerindeki haberleşme ve bilgi alışverişindeki geline nokta da dünyanın, herkesin her şeyden haberdar olduğu küresel bir köy haline geldiği iddiası, hemen hemen tüm farklı yaklaşımlar tarafından paylaşılmaktadır (İlkay NOYAN YALMAN, 2017:4)

1.1.1 Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar

Günümüzde küreselleşmeye yönelik yaklaşımları Held, McGrew, Goldblatt ve Perratan’ı takip ederek “aşırı küreselleşmeciler” (hyperglobalist), “kuşkucular” (skeptical), “dönüşümcüler” (transformationalist), Ekonomik küreselleşme gibi bir gruplandırmaya tabi tutabiliriz (Held ve diğerleri,1999: 3-10).

1.1.1.1. Aşırı Küreselleşmeciler

Bu gruptakiler radikaller diye de bilinmektedirler. Radikallere göre endüstri uygarlığının bir ürünü olan ulus devlet, küreselleşme sürecine paralel olarak önemini yitirmiştir. Yani artık küresel piyasa, küresel politikanın yerini almaktadır. Bu sayede piyasa mekanizması hükümetlerden daha rasyonel çalışmaktadır. Küresel piyasanın gelişimi insanlar arasında daha yüksek rasyonaliteyi ifade eder. Günümüzde politikacılarla daha az ilgilenilmektedir; çünkü hayatımızdaki önemlerini ve etkilerini kaybetmeye başlamışlardır. Politikalar yerel veya ulusal anlamda hala etkili olsalar dahi küresel ekonominin etkileşimi karşısında yeteri kadar güce sahip değillerdir. Bu durum dünya ülkelerinin çoğunda vatandaşların politikayla daha az ilgilenmelerini ya da politikacıların vatandaşlar üzerinde daha az etkili olmalarını meydana getirdiği bir sonuçtur (Giddens, 1999:56).

Farklı bir şekilde ifade edilirse, aşırı küreselleşmecilere göre, piyasalar artık devletlerden daha güçlüdür. Devletlerin otoritelerindeki bu azalmalar, diğer kurumlar ile birliklerin ve bölgesel otoritenin daha fazla artarak yaygınlaşması şeklinde görülebilir. Radikalciler yani aşırı küreselleşmeciler dünya toplumunun, geleneksel ulus devletlerin yerini aldığını ve yeni bir toplumsal örgütlenme şeklinin oluşmaya başladığı düşüncesindedirler (Held ve diğerleri 1999:2-4).

1.1.1.2. Küreselleşme Karşıtları

Bu grup kuşkucular olarak bilinmektedirler. Radikalciler yani aşırı küreselleşmecilere karşıdır. Küreselleşmeye her açıdan kuşkuyla bakmaktadırlar. Var olan dünyada hiçbir şeyin yeni olmadığını ifade ederler (Giddens 1999:56). Bu grup küreselleşme sürecine bakarak 19.yy'da önemli derecede para ve mal hareketinin oluştuğunu söylemektedirler. Hala birçok ülkenin günümüzde uyguladıkları katı ulusal sınır kontrollerine karşılık 19.yy'da insanların pasaport bile kullanmadıklarını öne sürmektedirler. Kuşkucular, küreselleşmenin yeni bir süreç olduğunu kabul etmektedirler. Bu grup dünya ekonomisinde duvarların kaldırılması yönündeki günümüzde yaşananları yüz yıl öncesine benzer bir duruma geri dönüşten başka bir şey olmadığını öne sürmektedirler.

Kuşkucular içinde bulunan bazı kişiler küreselleşmeyi, kapitalizmin savaşçı olmayan yeni hali ya da jeo-emperyalizm olarak değerlendirirler (Gerbier, 116); Chomsky gibi ünlü düşünürler de, kar peşinde koşan büyük işletmelerin, totaliter kurumların tiranlığı (Sainath) olarak nitelendirmişlerdir.

Kuşkuculara göre dünya ekonomisi geçmişe göre daha az bütünleşebilmiştir. Bunun yanında ulusal hükümetler asla uluslararası politikalarda ve süreçte etkisi değildir. Bu süreç içinde küreselleşme karşısında gelişen bölgeselleşme, küreselleşmenin bir ara istasyonu değil tam aksine alternatifidir. Kuşkucular, küreselleşme sürecinin ekonomik ya da teknolojik ilerlemelerin sonucunda ortaya çıkan bir olgu olduğundan daha ziyade, bir ideolojik tutum olduğunu iddia etmektedirler.

1.1.1.3.Dönüşümcüler

Giddens'in dahil olduğu bu grup, küreselleşmeyi, modern toplumları ve dünya düzenini yeniden şekillendiren sosyal, siyasal, ekonomik değişimlerin

arkasındakini siyasal güç olarak öngörmektedir (Giddens, 1999:56). Dönüşümcülere göre değil yüz yıl öncesi 30-40 yıl öncesinden bile daha farklı bir dönem yaşandığını ifade etmektedirler. Önceki pazardan daha çok bütünleşmiş yeni bir küresel Pazar olduğunu öne sürmektedirler. Dönüşümcülere göre küreselleşme devletin gücünü ve dünya siyasetini dönüştürmüştür.

1.1.1.4. Ekonomik Küreselleşme

Ekonomik anlamda küreselleşme, dünya ticaretinin hızla büyümesi, çok uluslu şirketler aracılığıyla doğrudan yabancı yatırımların büyük boyutlara ulaşması ve sermaye hareketlerinin çok fazla olması dünya ekonomisinin küreselleştiğinin en büyük göstergeleridir. 1980'lerden itibaren ekonomik bütünleşme sürecinde doğrudan yabancı yatırımların büyük bir çoğunluğu ilk olarak sanayileşmiş ülkelerde, daha sonra ise gelişmekte olan ülkelere yönelmiştir. Uluslararası ekonomide ciddi bir şekilde itici güç halini almıştır. Aynı dönemde uluslararası ticarete aşırı bir artış meydana gelmiştir. Ekonomik bütünleşme öncelikle sanayileşmiş ülkelerde başlayan ve daha sonra tüm dünyaya yayılan bir küreselleşme sürecine dönüşmüştür.

Dünya ekonomisinin küreselleşmesi siyasi rejimlerin niteliğini önemsiz kılarken, ekonomik politikalarda köklü değişimleri gündeme getirmiştir. Ticaretin serbestleşmesi, yatırım ve sermaye hareketleri olarak isimlendirilen bu değişiklikler, küreselleşme sürecinde ulus devletlerin hızla gelişmesinde önemli ekonomik araçlar olarak kabul edilmiştir (Eddy, 1996: 485-497).

Hamzaoglu ve diğerleri (2000) yayınladıkları makalelerinde ekonomik küreselleşmenin, küresel finansman ilişkilerinin gelişmesi, esnek üretim yapan çok uluslu şirketlerin oluşması, üretim ve pazarlama yollarının gelişmesinin bir sonucu olarak ticari ilişkilerin meydana gelmesi ve gelişmesi gibi önemli ve yararlı boyutları olduğunu söylemişlerdir. Fakat bunun yanında küreselleşme, özellikle gelişmekte olan ülkelerin korumaya çalıştıkları milli paraları, milli kültürleri, milli dil ve milli kaynakların korunmasında güçlükler meydana gelmiştir. Küreselleşme zayıf ve keyfi olarak yönetilen ülkeler için tehdittir. Disiplinli ve etkin devletler içinse kalkınmanın ve ekonomik refahın başlangıcıdır (Hamzaoglu ve diğerleri, 2000:4).

1.2. Geçiş Ekonomisi Kavramı

20.yy’da iktisadi açıdan en önemli deneyimlerden biride kumanda tipi ekonomik modele sahip bazı ülkelerin serbest piyasa ekonomisine dayalı modele geçiş çabalarıdır. Geçiş ekonomileri terimi iktisat tarihine 1980’lerin sonundan itibaren girmiştir. Geçiş sürecinin sonunda ekonomik yapı ile üretici ve tüketici davranışlarında önemli değişimler görülmüştür (Egeli, Emsen, 2002:38-40). Geçiş özü itibariyle, bir toplumun bütün kurumları, yapısı, uygulamaları, ekonomik yapısı ve bütün sistemlerin tam anlamıyla değişimiyle yani tam bir dönüşüm yaşanmasıyla oluşur. Geçiş sürecinin ekonomik dönüşüm yönü “Merkezi Planlı Ekonomi” den “Piyasa Ekonomisi” ne geçiş göstergeleri içinde değerlendirildiği görülmektedir (Demir, 2002:2).

Geçiş ekonomileri genelde piyasa ekonomisini oluşturmaya çalışan ekonomiler için kullanılan bir tanımlamadır. Geçiş ekonomisiyle anlatılmak istenen sosyalizmden veya karma ekonomiden, piyasa ekonomisi tipine geçiş sürecidir (Akalin, 2002:15). Birçok gelişmekte olan ülke bu kapsamda yer alır. Merkezi planlı ekonomik modelden serbest piyasa ekonomisine geçiş, ekonomik faaliyetler, fiyatlar ve piyasa işlemlerinin serbestleşmesi kaynakların en etkin şekilde yeniden dağıtılması, makroekonomik istikrarın sağlanması için piyasa ağırlıklı etkenlerin geliştirilmesi, özelleştirmeler aracılığıyla ekonomik verimliliğin sağlanması, hukuk üstünlüğü ve rekabet için şeffaf bir pazar oluşturulması geçiş sürecindeki önemli adımlardır.

Sosyalist rejim yıkılmadan önce ülkelerin dış dünyaya kapılarını kapatarak, sorunları kendi içlerinde çözmek yerine, bu sorunların üstlerini örtmeyi tercih ettikleri, ancak bu politikayla başarılı olamadıkları bilinen bir gerçektir. Genel olarak geçiş süreci yaşayan ülkelerin sosyalist sistemi kullandıkları dönemde karşılaştıkları sorunları şöyle sıralanabilir (Tandırcıoğlu,2002:202-203);

- 1)Ekonominin neredeyse tamamı devlet hakimiyetinde, özel mülkiyet ise çok kısıtlıydı.
- 2)Üretimi sağlayan kamu kuruluşlarının çoğu tekelleşmiş, fiyatlar ve yatırım kararları merkezi otorite tarafından belirlenir olmuştı.
- 3)Dışa kapalı ekonomik politikalar izlenmiştir.

4)Sosyal güvenlik alanında yapılan harcamalar, büyük oranlarda artmış ve bu harcamalar siyasi bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Bu sorunların etkisiyle makroekonomik dengeler bozulmuş, bütçe açıklarında yüksek oranlarda artış meydana gelmiş, para arzının sınırsız artışı ve yüksek enflasyon gibi ciddi sorunlar meydana gelmiştir. Sosyalist ülkeler bu çıkmazdan kurtulabilmek için yeni arayışlara yönelmiştir. Bu arayışlar ise bu ülkeleri piyasa ekonomisine yönlendirmiştir (Tandırcıoğlu,2002: 202-203). Geçiş ekonomisi süreçlerini yaşayan ülkeler bir taraftan uluslararası piyasalara uyum sağlayabilmek için, serbestleşme ve özelleştirme çalışmaları ile devletin piyasaya müdahalesini ve ekonomideki ağırlığını azaltmak isterlerken, diğer yandan bu işlemleri yürütebilmek için devletin yoğun müdahalelerine gereksinim duymaktadırlar (Acartürk, Aslaner, 2005:1)

Geçiş sürecini yaşayan ülkeleri üç farklı grupta incelenebilir. Bunlardan ilki, Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleridir. Bu ülkelerdeki hükümetler halklarının desteklerini sağlayarak böyle bir sürece adım atmışlardır. Dolayısıyla bu ülkelerin daha başarılı olduğu görülmektedir.

İkinci olarak, çoğunlukla bölgesel huzursuzluklarla uğraşan ve geçiş sürecinin başlangıcında kısmen yoksul bir ekonomiye ve gelişmemiş sektörlere sahip olan Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleridir ki, bunlar geçişte başarılı olamamıştır. Bu iki ülke demeti dışında siyasi olarak bir geçiş amacı içermemekle birlikte, ekonomik politikalarını liberalleştiren Çin, Vietnam gibi Asya ülkeleri de ekonomik büyüme konusunda önemli gelişmeler sağlamıştır.

Bir farklı sınıflandırma ise Uluslararası Para Fonu (IMF, 2000) tarafından şu şekilde yapılmıştır:

1) Avrupa ve Eski Sovyetler Birliği Geçiş Ekonomileri

a) Orta Avrupa ve Doğu Avrupa Ülkeleri: Arnavutluk, Bulgaristan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Makedonya, Macaristan, Romanya, Slovak Cumhuriyeti ve Slovenya

b) Baltık Cumhuriyetleri: Estonya, Letonya ve Litvanya

c) Eski SSCB Ülkeleri: Rusya Federasyonu, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Ukrayna

2) Asya bulunan ülkeler: Çin, Kamboçya, Laos Halk Cumhuriyeti.

Tablo 1. Merkezi Planlamadan Piyasa Ekonomisine Geçen Ülkeler

1-Avrupa ve eski Sovyetler Birliği Geçiş Ekonomileri	2-Asya Geçiş Ekonomileri
1.1 Merkez ve Doğu Avrupa(MDA) Bulgaristan, Makedonya, Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Romanya, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, Hırvatistan, Arnavutluk	Çin
1.2 Baltık	Vietnam
Letonya, Litvanya, Estonya	Kamboçya
1.3 Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)	Laos
Ermenistan, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Gürcistan, Kazakistan, Kırgız Cumhuriyet, Moldova, Rusya, Tacikistan, Ermenistan, Ukrayna ve Özbekistan	

Kaynak: IMF(2000)

Bu süreç boyunca birbirinden oldukça farklı performans sergileyen geçiş ekonomileri ülkeleri yukarıdaki sınıflandırmada özellikle piyasa ekonomisi özellikleri açısından değerlendirildiğinde ise ayrı bir sınıflandırmaya koyulabilirler. Bu durumda yine ikinci grupta yer alan Asya geçiş ekonomileri hariç, iki ülke grubu ortaya çıkmaktadır. İlk grup, Avrupa Birliği üyeliğine kadar gelip piyasa ekonomisine geçişte büyük ilerlemeler kaydetmiş hatta geçiş sürecini tamamlamış olarak kabul edilen Orta Avrupa, Doğu Avrupa ülkeleri ile Baltık Cumhuriyetleri ve ikinci grup da, piyasa ekonomisine geçişte henüz arzulanan seviyeye ulaşamayan, özellikle mülkiyet haklarını koruması ve uygulanması da önemli eksikliklerin olduğu eski SSCB ülkeleridir (Egeli ve Emsen, 2002: 257).

1.2.1. Geçiş Ekonomilerinin Temel Özellikleri

Ekonomik geçişin ne zaman ya da hangi ülkeler tarafından ilk olarak başlatıldığı hususunda birçok farklı görüş bulunmaktadır. Geçiş yaşayan ülkeleri belirlemeye çalıştığımızda, SSCB'nin yanı sıra eski Yugoslavya, Küba, Vietnam, Çin, Angola, Etiyopya ve Mozambik'ten oluşan bir ülke grubu göz önünde

olmaktadır. Yapılan araştırmalar daha çok eski Sovyetleri ifade etmek için kullanılır. Bir diğerk taraftan geçişin ne zaman başladığı konusunda fikirler de 1989’da Polonya’da başladığı kabul edilirken daha öncelerinde 1950’lerde Yugoslavya’da, 1968’de Macaristan’da hatta değışik tarihlerde yapılan teşebbüslerle Sovyetlerde ortaya çıktığı söylenmektedir. Ancak bu girişimler, piyasa ekonomisine yönelme amacı gütmediğinden daha çok sistemdeki tıkanıklıkları aşmaya yönelik düzenlemeler niteliğit taşımaktadır. Köklü değışiklikler daha çok eski Sovyetler de başlamıştır (Fischer vd. 1996: 45; Sarı vd. 2011: 253).

Planlı ya da sosyalist ekonomiden piyasa ekonomisine geçen ülkelerin hangileri olduğı konusunda ekonomistlerin buluştuğı ortak nokta geçişin iki şekilde olduğudur. İlki geleneksel tavır sergilerken diğeri de yeni geçiş ekonomileridir. Geleneksel olarak adlandırılan Afrika ve Güney Asya lkelerinin yaşadığı geçiştir. Bir diğeri de Doğı Avrupa, eski SSCB ve Latin Amerika lkeleri olarak belirlenmiştir. Ekonomistlerce ortak kabul gören geçiş ülkeleri olarak birden fazla ülkenin yer almasına rağmen dünya üzerinde sadece Afrika’da 30 kadar ülke vardır. Orta Avrupa ve Doğı Avrupa lkeleri, eski SSCB, Çin ve Moğolistan’dır (Popov, 2005: 79).

Ekonomistler tarafından daha çok ikinci kategoride bahsettiğimiz geçiş ülkeleri temel alınmaktadır. Aslund, Boone ve Johnson gibi ekonomistler ekonomik geçiş süreci yaşayan ülkeleri demokratikleşme ile piyasa reformlarının başarısı arasında ilişki kurmalarına göre sınıflandırmışlardır (Aslund vd. 2001: 92). Yani tam demokratikleşmiş ülkeler gelişmiş piyasa reformları uygularken, yarı demokratikleşen ülkeler kısıtlı reform programları izlemiş ve diktatörlükle ya da zenginlerin egemenliğine altında kalmış ülkeler ise reform programlarında istenilen başarıyı gösterememişler ve uygulamada zorluklarla karşı karşıya kalmışlardır (Dural, 2007:44) ;

1- Tam reformcu lkeler: Macaristan, Slovakya, Litvanya, Letonya, Polonya, Estonya, ek Cumhuriyeti,

2- Orta Reformcu lkeler: Kırgızistan, Azerbaycan, Gürcistan, Bulgaristan, Ermenistan, Moldovya, Rusya, Kazakistan, Ukrayna ve Romanya,

3- Kısıtlı Reformcu lkeler: Türkmenistan, Beyaz Rusya, Özbekistan ve Tacikistan, Merkezi planlı piyasa ekonomisinden piyasa ekonomisine geçiş iktisadi

açından baktığımızda belirgin bir üretim biçiminden başka bir üretim biçimine geçmektir. Çünkü geçiş dönemi yaşayan ülkeler gelişmiş ülkeler karşısında rekabet koşulları altında bir başka firmayla ya da ülkeyle teknolojik olarak üretim safhasında ihracat ve ithalat bakımından geride kalacakları bir gerçektir. Farklı bir ifadeyle yeni bir ekonomik sisteme geçişin tercih edilmesi insanlık tarihinde bir çağdan başka bir çağa geçiştir. Düzenli bir ekonomik sistem bir ekonomide neyin, ne zaman nasıl ve kimin için üretileceği gibi temel sorunların çözümüne yönelik kararların üretim, tüketim ve dağıtım alanlarında oluşturulmasını sağlayan bir mekanizma olduğuna göre piyasa ekonomine geçiş sürecinin ne kadar zorlu bir süreç olduğunu göstermektedir (Ölmezoğulları, 2008: 251).

Merkezi planlı piyasa ekonomisinden piyasa ekonomisine geçen ülkelerin üretim, tüketim, milli gelir, iç ve dış ticaret ile kaynak dağılımı gibi birçok yönden birbirlerine benzememektedirler. Yani bu ülkeler ne kadar farklı standartlar altında olsalar bile birbirlerine benzer özellikler taşımaktadırlar (Yıldırım ve Çatalbaş, 2008: 135-136). Havrylyshyn, Wolf gibi iktisatçılar ise bu özellikleri şöyle sıralamaktadır (Havrylyshyn ve Wolf: 1999):

- Ekonomiyi daha hareketli hale getirmek, fiyatları ve piyasayı serbestleştirmek için kaynakların yeniden tahsisin yapılması gerekir,
- Makroekonomik politikalarda istikrar sağlayabilmek için, piyasa merkezli ve dolaylı araçların geliştirilmesi gerekir,
- Genellikle özelleştirme yoluyla işletmelerin ve ekonomik etkinliğinde artış sağlamakta
- Ekonomi de daha çok verimlilik sağlanabilmesi için belli bir zaman sıkı bütçe politikası uygulanması gerekir,
- 5-Mülkiyet hakları, yasal hükümler ve şeffaf bir pazara giriş için düzenlenmelerini korumak, kurumsal ve yasal çerçeve oluşturulması gerekmektedir.

1.2.2. Washington Uzlaşması

1980'lerin sonlarına gelindiğinde John Williamson tarafından adlandırılan Washington Konsensüsü (uzlaşması), Latin Amerika ülkelerinin içinde bulunduğu krizden kurtulabilmeleri için hazırlanmış bir dizi ekonomi politikalarından oluşmaktaydı. Konsensü'nün amacı aslında serbest bir ekonomi ve yıkılan mali

dengenin düzeltilmesiydi (Sakakibara, 1997:41). İstikrar ve ekonomik gelişmeyi gerçekleştirmek ve ticari liberizasyonun yanında devletin ekonomideki payının küçültülmesi ekonomideki durgunluğa bir son vermek ve az gelişmiş ülkelerde ekonomik büyümeyi başlatmak temel hedefleri içinde yer almaktaydı. Bu hedeflere yönelik John Williamson tarafından ciddi bir şekilde ortaya konulmuştur. Williamson'un şiddetle üzerinde durduğu politikalar şunlardır (Williamson, 1997:60-61):

- Mali disiplin için bütçe açıkları, enflasyon vergisi yaratmadan finanse edilmelidir.
- Hükümetlerin yapmış oldukları kamu harcamaları, yüksek verim sağlayacak alanlara ve gelir dağılımını iyileştirme potansiyeline göre yönlendirilmelidir.
- Vergi reformu için vergi matrahının genişletilmesini aynı zamanda marjinal vergi oranının azaltılmasını içermesi gerekmektedir.
- Finansal liberalizasyon için finansal serbestleşmenin ana hedefi faiz oranlarının piyasa tarafından belirlenmesinin sağlanmasıdır.
- Döviz kurları için geleneksel olmayan ihracatta hızlı bir büyümeyi uyuracak aynı zamanda rekabetçi bir düzeyde tespit edilmelidir.
- Ticari liberalizasyon için dış ticarete miktar kısıtlamaları tarifelerde yer değiştirmeli ve bunlara tek bir düşük tarife oluşuncaya kadar %10 gibi bir oranda azaltılmalıdır.
- Doğrudan yabancı yatırımlar için yabancı sermayenin önündeki engeller kaldırılmalı, yerli ve yabancı firmaların eşit şartlarda rekabet edebilmeleri için her türlü şartların sağlanması gereklidir.
- Özelleştirmeler için devlet işletmelerinin özelleştirilmelidir. Yani kamuya ait fazla bir üretim tesisi olmamalıdır.
- 9-Deregülasyon, hükümetler piyasaya yeni girecek firmaların girişini engelleyecek veya rekabeti kısıtlayacak düzenlemeleri kaldırılmalı ve tüm düzenlemelerin güvenlik, çevre koruma veya mali kurumların denetimi gibi şartların sağlanması gerekmektedir.
- Hukuk sistemi ve mülkiyet hakları piyasadaki üreticilerin yani firmaların haklarını koruma altına alınmalıdır.

Washington Uzlaşmasının ileri sürdüğü politikalar geçiş süreci yaşayan ülkelerin ekonomilerinde ne yeterli bir büyüme ne de refah seviyesinin yükseltmiştir. Özelleştirme ve liberalizasyon politikaları ise yalnızca ekonominin politika araçlarıdır. Washington Uzlaşmasında başarının bütünüyle sağlanamamış olmasının temel sebebi ise piyasa kurumlarının varlığına dayalı olmasıydı.

Merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçen ülkeler piyasa ekonomisine sahip ülkeler gibi kurumlara sahip değildi ve bunların oluşturulmasına dayalı da bir çalışma gerçekleştirmeyi ihmal etmişlerdi. Bu yüzden kurumsallaşmanın olmadığı bir piyasa ekonomisinde serbestleşme ve özelleştirme çalışmaları ekonomide büyüme yerine daralmaya yol açmıştır (Sakınç, 2005: 8-9).

1.2.3. Reforma Götüren Sebepler ve Reform Süreci

SSCB ekonomisinin bozulması ve reform sürecinin başlaması anlık bir durum olmayıp uzun bir süreyi kapsamaktadır. Stalin'in sanayileşme için politikaları üretip uygulamasıyla 1950'li yıllarda en parlak dönemini yaşayan SSCB, daha sonraki zaman içinde kaynakları etkinsiz kullanması ve talebe göre üretim yapmasıyla ekonominin zayıflamasına neden olmuştur (Turan ve Işık, 2007: 63). 1979 senesinde başlayan Sovyetler Birliği ve Afganistan arasında gerçekleşen savaş yapılan askeri harcamalardan dolayı Sovyetler Birliğinin ekonomik çöküşünü hızlandırmıştır. SSCB yönetimi bozulan ve durgunlaşan ekonomiyi rakamsal verilerle göstermeseler de 1985 yılından sonra ekonominin üzerindeki karanlık gölge kalkmıştır. Bu süreçten sonra ekonomide reforma gitmenin ilk adımları atılmıştır(Shutt,2004:137-138). Sovyetlerin reforma geçişte basit ya da herhangi bir planı yoktu. 1991 yılında tarafsız ve dışardan olan bir grup tarafından ele alınan reform süreci Stanley, Fischer ve Alan Gelb tarafından özetlenmiştir (C.Dawson,2003). Reformların dayandırıldığı temellere geçmeden ilk önce reformları yapma amaçlarını şöyle sıralayabiliriz (Shutt, 2004: 137-138; Tandırıcıoğlu, 2002: 203) :

- Ekonominin büyük bir kısmı neredeyse tamamı devletin yönetimi altındaydı ve özel girişimciliğe çok sınırlı pay tanınmıştır.
- Sovyet yönetimi piyasanın talebine bakılmaksızın, hedef olarak verilen sürede miktarlara göre üretim yapması ve aşırı planlamacı ekonomi politikası yürütmeleri.

- Üretimi devlet kurumlarının tekelinde gerçekleşmektedir. Fiyatlar ve yatırım kararlarını devlet belirlemektedir. Dışa kapalı, COMECON (CMEA) içi uzmanlaşmaya yönelik ekonomi politikaları uygulanmış ve uluslararası ticaret yapmadığı için rekabet etmeyen bir konuma gelmiştir.
- Üretim ve maliyetleri ölçme ve kontrol bakımından istenilen anlamlı sistemlerin olmayışı, özellikle firmalar bazında olmadığı için fiyatların gerçek üretim ve dağıtım maliyetinin hesaplanmasında yaşanan başarısızlık.
- Devletin sosyal güvenlik alanında yaptığı harcamalar gelirin büyük bir kısmı ile karşılanmıştır. Bu sebeple toplumsal rahatsızlıkları gidermek maksadıyla siyasi bir araç olarak kullanılmıştır.
- Diktatör bir yönetim ve idare yapılarından kaynaklı yolsuzlukların yapılması, sistemi eleştirenlerin bastırılması ve ekonomik verilerin saptırılması.
- Kamu altyapısı ve hizmetlerin aksaması.
- Sermaye stoklarının yenilenmemesi.
- Mali tablolarına bakıldığında bazı şirketlerin çalışanların maaşlarını ve maliyetlerin bir kısmını ödeyebilecek durumda olmasına rağmen dolandırıcılık ve görevi kötü kullanarak faaliyetlerini sürdürmeye çalışmaları.
- Devlet kurumlarında çalışanların yasa dışı örgüt kurmaları ve kanun düzeninin çöküşü.

Yukarıda saydığımız sebeplerden kaynaklı Sovyet sisteminin işleyemez bir duruma geldiğini ve yeni ekonomi politikaların uygulama ihtiyacı doğurmuştur. Bu nedenle 1980'lerin sonunda Mihail Gorbaçov merkezi planlı sistemin yerini demokratik bir yönetime bırakmasını amaçlamıştır. Bu amaçla sistemin kendi kendini yenilemesi ve “daha çok sosyalizm” sağlamayı kurgulamıştır. Bu sistem uygulanmaya çalışıldıysa da sistem sosyalizmin yenilenmesinden ziyade başka bir ekonomik sistem haline dönüşmüştür. Bu oluşan yeni sistemin adı ise “Piyasa ekonomisi” oldu. Uygulanan yeniden yapılanma “perestroyka” ve şeffaflık “glasnost” politikaları sistemin içinden krizin aşılması yerine yeni sistemin meydana

gelmesi ve yeni sistemin oluşturduğu bir kriz olarak ortaya çıktı. Yeni sistemdeki krizin adı da “geçiş süreci” olarak tanımlanmıştır (Sakınç, 2005: 47).

N. Stern’e göre merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş sürecini ilk olarak 1980’lerin sonlarında Balcerowicz ’in öncülüğünde ilk olarak Polonya’da hızlı ve radikal, Macaristan’da da aşamalı piyasa ekonomisine geçiş reformlarıyla başlamıştır. Bunu izleyen sonraki süreçte Ocak 1990’da Sofya’da Karşılıklı Yardım Konseyi’nin(CMEA ya da COMECON) tarihi toplantısında alınan kararlar, ticaretin bundan sonraki zamanlarda dünya fiyatlarına göre ayarlanmış güçlü, konvertibil bir para ile yürütülmesi kararı, entegre bir ekonomik birlik olarak SSCB’yi sona erdirmiştir. Ağustos 1991’de başarılı olmayan bir darbe ya da yıkım girişiminin arkasından eski SSCB yıkılmış ve Ekim 1991’de radikal bir ekonomik program ilan edilmiştir. Bu şekilde 1990 ve 1991 yılları eski Sovyetler bloğu için bir taraftan politik yapı değişikliği olarak demokrasiye yönelme, diğer taraftan da 70 yılı aşkın bir süre varlığını sürdüren bir imparatorluğun yıkılışı geçişin başlangıcını belirlemiştir (Güler,2012:53). SSCB ekonomisi içinde yaşanan bütün olumsuzluklardan sonra piyasa ekonomisine geçiş kararı verilmesiyle yeni bir soru işaretini de beraberinde getirmiştir. Yapılacak reformların sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi için belirleyici unsurlarının ne olması gerektiğidir. IMF bunları şu şekilde sıralamıştır (IMF, 2000);

1-Piyanın serbestleşmesi için fiyatların piyasa koşullarına göre uygun olarak serbest bırakılması ve dünya ekonomisi ile entegre olmasını engelleyen ticari kısıtlamaların ortadan kaldırılmasıdır için düzenlemeler yapılacak.

2-Makroekonomik istikrar için bu süreçteki öncelikle liberalleşmeden ve talep artışlarından dolayı meydana gelecek olan yüksek enflasyonun kontrol altına alınması ve belirli bir zaman sürecinden sonra düşürülmesidir. Bu süreç hükümetin bütçesi üzerindeki disiplini, para ve kredilerindeki büyümeyi ve ödemeler dengesinde sürdürülebilir bir ilerlemeyi sağlaması gerekmektedir.

3-Yeniden yapılanma ve özelleştirme için serbest bir piyanın meydana getirilmesi amaçlı öncelikle serbest bir pazarın oluşturulması ve bu pazarda da üreticilerin mal üretmesi temel şartlarındandır.

4-Hukuksal ve kurumsal reformlar için devletin ekonomideki rolünün belirlenmesi ve yasal altyapının kurulmasının yanında rekabet edebilecekleri bir alan oluşturmak amacıyla rekabet politikalarını belirlemişlerdir.

Dünya Bankası'nda reformların ülkeler tarafından uygulanmasında hızları, başlangıç şartları gibi birçok yönden benzer olmasa da reformların içeriğini şöyle özetlemiştir (World Bank, 2002: 12).

Makroekonomik istikrar sağlamak için;

- Fiyatlar ve ticaretin serbestleşmesi bunun için bütün engellerin kaldırılması gereklidir,
- Özel sektörün canlandırılması için teşvikler oluşturulmalı ve özel sektörün gelişmesine katkıda bulunmak,
- Vergi sistemi için reformların yapılması ve kamu harcamaları yeniden yapılandırılmasının gerekliliği önemsenmiştir,
- Yasal ve hukuki reformların yapılması,
- Kamu sektöründe kurumsal reformlara gidilmesidir.

1.2.4. Geçiş Sürecinde Yaşanan Durgunluk (Resesyon)

Merkezi planlı ekonomi SSCB içinde Bolşevik İhtilali ile başlayan süreçten sonra sürekli bir büyüme içerisine girmiştir. Merkezi planlı ekonomi 1950'li ve 1960'lı yıllara kadar ekonomik büyümeyi devam ettirmesine rağmen bu yıllardan sonra verimlilikte ortaya çıkan azalma ile beraber ekonomik büyümede yavaşlama sürecine girmiştir. 1989 yılından sonra da bu ekonomiler bu sistemin artık işleyemez olduğunu fark etmeleriyle dönüşüm sürecine girmişlerdir. Dönüşüm süreci ile beraber 1990 yılın da geçiş ekonomileri derin bir durgunluk dönemine girmişlerdir. Bu durgunluk dönemi beraberinde yüksek enflasyon gibi birçok sorunu da getirmiştir (Kolodko, 2000: 7).

Merkezi planlı ekonomiden, piyasa ekonomisine geçen ülkelerin dönüşüm süreçlerinde ekonomik göstergelerine baktığımız zaman doğrudan bir ilerleme olmayıp bir durgunluk sürecine girdiklerini görebiliriz. Farklı bir deyişle geçiş dönemindeki durgunluk, üretimin düşüşüne yol açmakla beraber işsizliğin artmasına sebep olduğundan bu geçiş dönemi çok uzun sürmüştür. Özellikle Keynesyen anlayışta ekonomik ve sosyal beklentileri, bozulan dengenin otomatik olarak kendiliğinden düzeleceğine refah seviyesinin ulaşacakları şeklinde olmuşsa da

beklentileri doğrultusunda geçiş dönemi yaşanmamış durgunluk sürecine girmişlerdir. Ekonomide durgunluğa sebebiyet veren bir başka sebep de Doğu Ticaret Bloğunun kş, büyük ölçekli sosyalist endüstrisinin yoksun kalması ve daha çok tarımın yaygın olduğu bir pazarın hakim olmasıydı (Csaba, 2005: 139). Durgunluk dönemini en az üç yıl ve en fazla da on yıllık bir süreç olarak ifade edebiliriz (Kolodko, 2000: 7).

Kolodko bütün geçiş ekonomilerini durgunluk dönemine dahil etse de Jonais Kornai Polonya dışındaki ülkelerin bu süreci yaşadıklarını belirtmektedir. Bu durumun sebebini ise Polonya'nın hızlı liberalleşme sürecine girmesine bağladığından bu döneme dahil etmemiştir. Geçiş döneminde yaşanan durgunluğu ülkelerin ekonomilerinin liberalleşmelerine bağlı olarak atlatılan bir süreç olarak ifade etmişlerdir (Kornai,1994:39). Durgunluk dönemine giren ekonomilerin GSYH'leri % 20 gibi bir oranda düşmüş ve çıktılarında ise %60'lık bir azalma meydana gelmiştir. Geçiş ncesi çıktı düzeylerine sadece üç ülke ulaşabilmişlerdir. Bunlar; Polonya, Slovenya ve Slovakya'dır. Geçiş sürecinde yaşanan durgunluk kabul edilemez bir gerçektir yalnız GSYİH ve çıktı oranındaki düşüşlerle beraber kayıt dışı ekonomi olgusunu da eklediğimiz zaman bu verilerin gerçekten biraz uzak olduğunu söyleyebiliriz (Kolodko, 2000: 7).

Kolodko geçiş ya da dönüşüm ekonomilerinde krizin derinleşmesinin sebeplerini şöyle sıralamaktadır;

- Serbest bir piyasa ekonomisi için örgütsel altyapının yokluğu;
- Özelleştirilmiş aktif değerleri yerinde kullanılacak ve dağıtacak mali sistemlerden yoksun oluşu;
- Rekabet politikası için kurumsal altyapının yetersizliği;
- Yargı sisteminin zayıf olması, hukuki alt yapının ve vergi yasalarının uygulamada yetersiz olması;
- Yerel yönetimlerin kötü yönetilmesi sonucunda bölgesel kalkınma sorunlarını zlemeyişi;
- Piyasa ekonomisi ve sivil toplum kurumlarının fonksiyonları destekleyecek hükümet dışı organizasyonların eksikliği
- Özelleştirmede ağırlık verilmesi gereken devletin ticarileşmesindeki eksiklikler.

1.2.5. Reformları Uygulamada Benimsenen Yaklaşımlar

Klasik iktisatın öncüsü Adam Smith'in "lkeler nasıl zengin olur?" sorusu aslında geçiş(dönüşüm) ekonomilerini tanımlamaktadır. Piyasa ekonomisine geçmeye çalışan bütün ülkelerin en temel hedefleri yaşam standartlarını yükseltmektir. Geçiş ekonomilerinin üretimlerinde meydana gelen bu büyük düşüşler reform stratejisi üzerine birçok tartışmayı başlatmıştır. Adam Smith'in bu sorusunun cevabı seçecekleri reform stratejilerinden en uygun olanıyla cevaplanmış olduğunu göstermektedir (Staehr, 2005:177).

1990'ların başından itibaren planlı piyasa ekonomisini bırakıp yerine piyasa ekonomisi uygulayan ülkeler bu süreçte birçok reformu da uygulamaya koymuşlarıdır.

Geçiş aşamasının başarılı bir şekilde geçmesi içinde birçok ekonomik reformun uygulanması temel hedef olmuştur. Reformları uygulamak için ilk olarak iç piyasa ekonomisini düzenlemeye başlanmıştır. Bu sayede iç piyasaya yönelik reformların başarılı geçmesi içinde makroekonomik istikrarın sağlamakla başlamışlardır (Sakınç, 2005:30).

Geçiş sürecinde iki yaklaşım göz önünde tutulmuştur. İlk olarak IMF ve Dünya Bankası tarafından geliştirilen mikro ve makroekonomik açıdan ekonominin yeniden yapılanmasını sağlamak amacıyla liberalleşme üzerine hızlı ekonomi politikalarının uygulanacağı "Büyük Patlama" (Big Bang) veya "şok terapi" yaklaşımıdır. Bir diğer yaklaşım ise zaman faktörünü dikkate almayıp ekonominin yeniden yapılanmasının "aşamalı" olarak gerçekleştirilmesini ngren yaklaşım şeklidir. Aşamalı yaklaşım şeklinde ise sektörlerin bazıları aşamalı şekilde yeniden yapılandırılırken bazıları da merkezi hükümetlerin yönetiminde kalmasıyla gerçekleştirilmesidir. Aşamalı yaklaşım için reformların devlet eliyle gerçekleştirilen değişim olarak da ifade etmemizde hiçbir sakınca yoktur (Sakınç, 2005:30).

Bu reformların uygulanmasının yanı sıra "şok terapi yanlıları " mı? yoksa "aşamalı geçiş yanlıları" mı? hangi grubun doğru söylediği, hangi reformun başarıya götüreceği tartışılan konulardan olmuştur. Aslında reformlar da benimsenen yaklaşımların yanı sıra reformlara bakış açısının farklılığından kaynaklandığını ifade eden Stiglitz, Macaristan'da gittiği bir seminerde katılımcılardan birisinin "Hızlı bir reform yapmalıyız! Bu reform beş yıl içinde başarıyla sonulandırılmalı." derken bir

başkası ise “Aşamalı bir reform yapmalıyız. Bu bizim beş yılımızı alır.” demesi aslında reformun hızından ziyade tarzıyla ilgili olduğunu gösteriyor. Dönüşüm ya da geçiş ekonomilerinde temel alınması gereken başka bir husus da düzgün şekilde çalışan bir piyasa ekonomisi tasarlanması hedefinde olmalarıdır. Bu amaca yönelik ekonomi politikaları uygulandığında reformları zaman sürecine sınırlandırmaz aynı zamanda başarıya götürür (Stiglitz, 2002: 186-187).

1.2.5.1. Şok Terapi Yaklaşımı

Sosyal ve ekonomik anlamda yaşanan olumsuzluklar SSCB’yi reform yapmaya yönlendirmiştir. Bu sürecin başlamasıyla beraber ilk verilecek kararlardan biriside uygulanacak reformlarda benimsenen yaklaşımdır. Şok terapi modeli, 1 Ocak 1990 yılında Polonya da başlamıştır. Polonya öncülüğünde başlayan liberalleşme programı Çekoslovakya (Ocak 1991), Bulgaristan (Şubat 1991), Rusya (Şubat 1992), Arnavutluk (Temmuz 1992), Estonya (Eylül 1992) ve Letonya (Haziran 1993) ile devam etmiştir (Marangos, 2003). Polonya, Çek Cumhuriyeti ve birçok Sovyet ülkesi tarafından tercih edilen şok terapi politikaları şu temele dayanmaktaydı;

- Fiyat liberalizasyonu;
- Hızlı özelleştirme;
- Kamunun mali açıklarını azaltmak hedefiyle makro istikrarı sağlamaktır.

Bu temellerle desteklenen politikalar neoklasik iktisat teorisinin etkin bir piyasa ekonomisi için temel şartlarını da taşımaktadır. Bir başka şekilde ifade edilecek olunursa, şok terapi politikaları neoklasik iktisadi analizle açıklanmaktadır (Sakınç, 2005: 31-32). Neoklasik’lerin bu teori ile tam rekabetin maksimum toplumsal fayda yaratması için, gelir bölüşümü eşitliği üzerinde durmaktadır. Faydayı bireysel ve toplumsal olarak ayırtırmakta, ikisi arasındaki özdeşliğin bulunmadığını ve toplumsal faydanın önemine dikkatleri çekmektedir (Kazgan, 2011:120). Devletin piyasa ekonomisindeki rolünün az fakat düzenleyici olmasını öngörmektedir. Şok terapi yaklaşımı da serbest piyasa ekonomisinin hakim olduğu bir ekonominin reformları en kısa sürede uygulamaya koymasını amaçlamaktadır. Bu sayede toplumun politik ve ideolojik yapısının piyasa ekonomisinde uyarlamasının liberal doktrinlerle başarılı bir şekilde uygulanmasında belirleyici rol oynamaktadır (Sakınç, 2005: 32).

Sonuç olarak şok reform politikalarını benimseyen ülkeler istenen başarıyı yakalayamamıştır. Yabancı sermayeyi reform stratejisinde etkinlik sağlayacak şekilde kullanamamışlardır ve fiyatların serbestleşmesi tek başına yeterli olacak şekilde dizayn edilememiştir. Özelleştirmede ise başarılı ekonomi politikaları uygulayamamışlardır(Turan,2006:6). Böylelikle reform sürecinin ömrü kısa olmuştur. Hükümetlerin çok büyük desteklerine rağmen ciddi boyutta istenmeyen sorunları da ortaya çıkmasın sebep olmuş, yüksek enflasyon, işsizlik, sosyal ve siyasi istikrarsızlığın oluşmamasına engel olamamıştır (Marangos, 2003).

1.2.5.2. Kademeli Reform Yaklaşımı

Merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçişin makul bir hızda uygun sırayla hareket edilerek ekonomin daha iyi bir hal alacağını savunan görüşe kademeli reform stratejisi diyoruz. Reformların uygulanmasındaki temel hedef uygulanacak politikalardan önce kurumlarda belli başlı düzenlemelerin yapılmasıydı. Bunu gerçekleştirirken de kurumlarda yapılacak düzenlemelerin aşamalı bir şekilde uygulanmasıydı. Meydana gelen bu durumu örneklendirecek olursak, devlet denetiminde olan bir tekeli özelleştirmeye geçirmeden önce rekabet edilebilirliğinin sağlanacak bir otoritenin oluşturulmasıdır. Otoritenin olamaması durumunda, tüketiciyi sömüren bir özelleştirmeden ileriye gidilmeyecek olmasıdır (Stiglitz, 2002: 165).

Bu reform sürecinde daha önce uygulanmayan bir ekonomik sistemin aşamalı olarak gerçekleştirilmesi daha iyi uygulanan ve öğrenilen bir reform sürecidir olarak da adlandırabiliriz (Kolodko, 2004:11). Piyasa ekonomisine geçişi sağlayabilmek için, yeterli kurumsal yapıları yeni kurulan organizasyonlar, yeni yasalar ve çeşitli ekonomik kurumların oluşturulmasıyla gerçekleştirilebilir. Bu düzenlemelerin de gerçekleştirilmesi için kurumlarda yapılacak değişim ve yenilenmelerin aşamalı bir şekilde gerçekleştirilmesi gerekir (Kolodko, 2004).

Svejnar reformlar iki tiptedir şeklinde düşünmektedir. Reformları açıklarken de ilk tipteki reformların hızlı bir şekilde gerçekleştiğini söylerken, ikinci tipteki reformlarında aşamalı bir şekilde gerçekleştiğini ifade etmektedir. İkinci tip reformları ifade ederken büyük ve orta ölçekli işletmelerin özelleştirmesi, bankacılıkla ilgili ayrıntılı düzenlemelerden gerçekleştirilmesi, etkin bir vergi sistemini kurulması, kurumlarla ilgili sosyal güvenlik ağının kurulması bunların iş

gücü piyasasında uygulanması ve hukuk sisteminde yasal düzenlemelerin yapılması olarak tanımlamıştır (Svejnar, 2001: 1).

Aşamalı reform stratejisinde ülkeler arasında farklılıkların bulunması zor olsa da çeşitli alanlarda farklılıklar söz konusu olmuştur. Genellikle özelleştirme, bankacılık reformu, iş ve sosyal kurumlarda ve piyasa odaklı hukuk sisteminde yaşanmıştır (Svejnar, 2001:6). Bu stratejinin temel amacı derin ve benzersiz bir değişimi başlatıp ekonomiyi durgunluktan kurtarmak (Kornai, 1994:39) ve “Kıtlık Enflasyonu” sendromu (Kolodko, 1993:21)’nin üstesinden gelmektir. Bu reform süreci 1968’de Romanya ve Macaristan gibi “Yeni Ekonomik Mekanizma” gibi bir dönüşüm geleneğine sahip ülkelerde başlayıp, Slovenya ile devam etmiştir (Marangos, 2005:264). Aşamalı reform stratejilerini genellikle politik ve makroekonomik olarak istikrarı sağlamış ülkelerin uygulandıklarını söyleyebiliriz (Güler, 2012:46). Bu olguyu örneklendirecek olursak, Slovenya dönüşüm sürecini iki aşamada gerçekleştirmeye başlamıştır. İlk aşamasında makroekonomik istikrarı sağlamış ve federatif bir yapıdan yeni ve özgür bir devletin temellerini kurmaya başlamış olmasıdır. İkinci aşamada ise kurumsallaşma, kamuya ait varlıkların özelleştirilmesi, finansal sistemin iyileştirilmeye çalışılması, vergi ve teşvik politikalarının düzenlenmesi gibi yapısal reformlarla sürdürülmüştür. Slovenya’nın elindeki bir diğer avantaj da özelleştirme uygulamalarını destekleyen bir yapıya sahip olması da kademeli reform sürecini daha az sancıyla gerçekleştirmiştir (Özer ve Özata, 2008: 20).

Sonuç olarak bakıldığında kademeli reform yaklaşımı, şok terapi yaklaşımına göre daha başarılı geçen bir süreçtir. Bunun temelinde ülkelerin reformları aşama şeklinde gerçekleştirerek dönüşümü yavaş ama daha başarılı bir şekilde bitirmelerini sağlamıştır. Önemle dikkat edilmesi gereken nokta reformların kendi içinde bütünlük arz etmeleridir. Reformlarda makroekonomik istikrarın sağlanmasının yanında kurumsal alt yapıyı sağlayan ülkelerde başarılı olmuştur. Mesela Romanya dış ticaretin serbestleştirilmesi ile kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirerek devletin ekonomideki etkisini azaltmıştır. Bu alanda istenen başarıyı sağlamış olmasına rağmen kurumsal ve hukuki tabanda istenen başarıyı sağlayamamıştır. Reformlar da kısmi bir oran olsa da bir başarı sağlamıştır (Özsağır ve Yanar, 2008: 279). Kademeli reform stratejilerinde istenen başarıyı sağlayamayan

örnekler arasında Beyaz Rusya ve Özbekistan'ı görmekteyiz. Özbekistan hiper enflasyonu önleyememiştir. Beyaz Rusya da reform çabaları yetersiz kalmıştır (Havrylyshyn ve Wolf, 1999: 15)

1.2.6. Geçiş Sürecinin Başlarında Ülkelerin Ekonomik Durumları

Geçiş ekonomilerinde ülkelerin coğrafi, ekonomik, tarihi ve kültürel geçmişleri, nüfusu, doğal kaynakları açısından farklılıklar göstermeleri, ekonomik geçişin gerçekleşmesinde gerekli kamusal değişiklikleri oluşturmada farklı performans sergilemelerine yol açmıştır. Başlangıç aşamaları da denilen bu düzenlemelerin yanı sıra dışsal baskı ve fırsatlar ile hükümet politikaları, beşeri sermaye ve demografik güçler de büyüme performanslarını etkileyen unsurlar olarak ortaya çıkmıştır (Egeli, Emsen, 2002: 38-40).

Kolodko makalesinde piyasa ekonomisine geçişin uzun ve zorlu ekonomik çalışmalar gerektirdiğini ifade etmiştir. Yeni kurumsal düzenlemeler geçişin gerçekleşmesi ve başarılı olabilmesi için anahtar niteliğindedir. Piyasa ekonomisi sadece bir serbestleşme, özelleştirme ve özel mülkiyetin sağlanması hareketi değildir, aynı zamanda kurumsal uyum gerektiren bir aşamadır. Bu nedenle de geçişin ancak aşamalı bir tarzda gerçekleşebileceğini öne sürmüştür. Çünkü yeni organizasyonlar, yeni yasalar ve ekonomik davranışlar aniden değiştirilemez. Şok stratejiler ve kurumsal düzenlemeler serbestleşme hareketi ve piyasalara istikrar kazandırmada etkili olabilir fakat bu da pek çok sosyal probleme yol açmaktadır. Yine şok stratejileri uygulamak için güçlü iktidarlar gerekir, ancak bütün geçiş ülkelerinde siyasi istikrardan söz etmek çok güçtür (Kolodko, 2004:15). Piyasa ekonomisine geçiş yollarıyla ilgili olarak şok stratejiler ve aşamalı stratejilerin dışında Çin ve Vietnam gibi bazı ülkelerin izlediği evrimci strateji de mevcuttur. Fakat bu iki strateji diğerlerinden kesin çizgilerle ayrılmaktadır. Evrimci stratejinin amacı serbest piyasa oluşturmak değil piyasa sosyalizmi oluşturmaktır. Piyasa sosyalizminde ise elde edilmek istenen yalnızca ekonomik hareketliliklerin liberalizasyonudur. Siyasi ve ideolojik anlamda bir geçiş söz konusu değildir (Ichkildina, 2002:1).

Avrupa İmar ve Kalkınma Bankasının yayınlamış olduğu “Transition Report-1999” adlı rapor da, reform sürecinin başlangıç koşullarına ayrı bir önem vermiş ve şöyle ifade etmiştir: “Merkezi planlamanın, MDAÜ, BC ve BDT ülkelerinin

ekonomik yapıları üzerinde son derece yıkıcı etkileri olmuştur. Gelişmemiş sektörlerde ağır sanayileşmeye çok önem verilmiş ve kapalı bir ticari blok içerisinde aşırı uzmanlaşmaya gidilmiştir. Bölgede, özel mülkiyet ve kar amaçlı üretim tamamen ortadan kaldırılmıştır, ancak bu dönemde merkezi planlamanın uygulandığı ülkeler arasındaki farklılık daha da artmıştır. Merkezi planlama ile 1945 ‘den sonra tanışan Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Baltık Cumhuriyetleri’nde dönüşüm süreci, 70 yıllık merkezi planlama geçmişine sahip Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerine nazaran daha kolay olmuştur (Tandırcıoğlu, 2002: 203). Geçiş ekonomilerinin bazı konulardaki başlangıç özelliklerini gösteren Tablo-1 aşağıda çıkartılmıştır. Buna göre; Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri(MDAÜ) daha az zaman sosyalist sistemle yönetildiğinden, piyasa kurumlarının işleyişi ve çıkartılan kanunlar konusunda halkın desteğini rahatlıkla sağlamıştır. Bu destek piyasa ekonomisine uyumu kolaylaştırmıştır. Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerin yüksek oranlarda dış borç aldıkları görülmüştür. Ancak, Avrupa Birliği(AB) ile adaylık sürecinde, bu borçların çeşitli uluslararası fonlardan teknik ve mali yardım sağlanarak, ekonomik performansı olumsuz etkilemesi önlenmiştir. Dağılan Sovyetler Birliği Ülkeleri ise dışa kapalı rejimlerinin bir sonucu olarak dış borçlanmaya gitmemişlerdir. Tarım sektörünün ekonomideki ağırlığına ve doğal kaynakların varlığına bakıldığında, Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinin avantajlı olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Geçiş Ekonomilerinde Başlangıç Koşulları 1989-1991

Ülkeler	Sosyalist rejim altında geçiş yıl sayısı	Geçiş öncesi dış borçların GSYİH' oranı (%)	Tarım sektörünün ya ekonomideki payı (%)	Doğal kaynak zenginliği*
Arnavutluk	45	36,9	26	0
Bulgaristan	43	50,6	11	0
Hırvatistan	44	74,7	10	0
Çek Cum.	43	12,2	7	0
Makedonya	44	0	12	0
Macaristan	41	64	14	0
Polonya	42	63,4	13	1
Romanya	43	2,9	14	1
Slovakya	43	6,8	7	0
Slovenya	44	0	5	0
Estonya	51	0	20	0
Letonya	51	0	19	0
Litvanya	51	0,2	27	0
Ermenistan	74	0	11	0
Azerbaycan	75	0	22	2
Beyaz Rusya	75	0,1	22	0
Gürcistan	70	0	22	1
Kazakistan	75	0	29	2
Kırgızistan	75	0	33	0
Moldova	52	0	32	0
Rusya	74	12,1	15	2
Tacikistan	75	8,6	27	0
Türkmenistan	75	0	29	2
Ukrayna	75	0	21	1

Kaynak: Bal, Harun, “Geçiş ekonomilerinde ekonomik büyüme ve dış finansman”, (2004), Proceedings Of The First International Conference On The Fiscal Policies In Transition Economies, Bişkek, s:87

(*), O: Fakir, 1: Orta, 2: Zengin

Tablo 2 den izlenildiği gibi; bize açıkça geçiş sürecinin başlangıcında, bazı ülkelerin diğerlerine göre daha iyi durumda olduklarını göstermektedir. Fakat önemli olan nokta, bu avantajı kullanarak geçiş sürecini en az maliyetle ve en kısa sürede tamamlamaktır. Oysa örneğin doğal kaynak açısından zengin olan ülkelerin bu üstünlüklerini lehlerine kullanamadığı görülmüştür (Bal, 2004: 89).

Geçiş döneminin başlangıç yıllarında meydana gelen ekonomik resesyon geçiş ülkelerini, milli gelir açısından gelişmiş, sanayileşmiş ülkelerin oldukça gerisine itmiştir. Coğrafi olarak batıya yakın olan ülkelerin durumu diğerlerinden daha iyi bir yönde etkilenmiştir. Hemen hemen bütün geçiş ülkelerinde makroekonomik istikrar, fiyat liberalizasyonu, durgunluğu en aza indirme, güvenilirlik, yerel girişimi arttırma, yeni firma kurulmasının önündeki zor engellerin kaldırılması, küçük çaplı özelleştirme, sosyal güvenlik sisteminin kurulması konularında acil reformlar yapılmıştır. Bununla beraber büyük çaplı özelleştirmeler, ticari bankacılık, etkin vergi sistemi, işgücü piyasasının yeniden yapılandırılması, sosyal güvenlik kurumlarının oluşturulması, piyasa ekonomisi ile ilgili yasal zeminin oluşturulması gibi reformlar kaçınılmaz olup, ekonomik dengesizlik ve sosyal huzursuzlukları beraberinde getirmektedir (Svejnar, 2001: 9-10).

Geçiş ülkelerinin ekonomik çıktı düşüşlerinin önemli bir kısmı geçişin başlangıç yıllarında gerçekleşir ve istikrar programının uygulanmasının ardından iki yıl sonra çıktı yeniden artmaya başlar. Bu varsayım, başlangıçta önemli çıktı düşüşü yaşamış ülkeler için geçerlidir (Fischer, Sahay, 2000:14).

1.2.7. Geçiş Ekonomilerinde Piyasaların Liberizasyonu ve Uluslararası Kuruluşlara Üyelikleri

Reformu hareketlerini gerçekleştiren ülkelerdeki ekonomik serbestleşme, doğal kaynakları ve yeni büyüyen özel sektörün mülkiyetine geçmiştir. Bu geçiş, sektörel verimlikteki artışı ve dolayısıyla GSMH'yi arttırmıştır. Fakat reformu gerçekleştiren ülkelerin tamamının verimlilik artışı sağlayıp, GSMH'lerini arttırabilmeleri için, eş anlı makroekonomik ve mikro ekonomik politikalar uygulamaları gerekmektedir (Denizer, 1997: 2-3).

Geçiş sürecini yaşayan ülkelere liberalleşme ve dünya ticareti ile entegrasyonu için Dünya Ticaret Örgütüne üye olmaları tavsiye edilmiştir. Fakat eski SSCB ülkeleri, birliğin dağılması ile önceleri GATT'ı imzalamamıştır. Daha sonra liberal ekonomik düzenin aktörlerinin zorlaması ile bu ülkeler GATT'ı bir protokol ile kabul etmişlerdir. Piyasa ekonomisi, liberizasyon ve entegrasyonun tamamlanabilmesi için GATT'ın bütün kuralları ile kabul edilmesi gereği ortaya çıkmış ve bir süre sonra da bütün kuralları ile GATT sözleşmesini imzalayarak DTÖ'ye üye olmuşlardır. Dünya

Ticaret Örgütü üyeliğinin, ülkelere sağlayacağı öne sürülen faydaları şöylece sıralayabiliriz (Michalopoulos, 2004:1);

- Mal ve hizmet faktörlerine uluslararası ticarette rehberlik edebilecek kurumların yurtiçi politikaların ve stratejilerinin güçlendirilmesini sağlamak,
- İhracat piyasalarında piyasa güvenliğini geliştirecek ve girişlerdeki zorluklar kaldırılacak,
- Ticari işlemlerdeki karar mekanizmasını geliştirecektir.

Dünya Ticaret Örgütü üyeliği, geçiş ekonomisi ülkelerinde piyasa sistemine uyumun iki önemli boyutundan birisidir. DTÖ ve AB gibi uluslararası kuruluşlara üye olmak bu ülkelere diğer gelişmekte olan ülkelere oranla daha iyi bir büyüme avantajı sağlamaktadır. Bir diğer önemli boyut ise; bu kuruluşların piyasa ekonomisi ile uyumsuz olan uygulamalara kendiliğinden son vermesidir. DTÖ ve AB gibi kuruluşlara üye olmak, piyasa ekonomisine geçiş için şart değildir. Fakat bu tür birlikler ve bunların oluşturduğu anti damping stratejileri gibi kurallar piyasa ekonomisi ile uyumlu olmayan ticarete izin vermemektedir (Falcetti, Lysenko, Sanfey, 2005: 1-2)

1.2.8. Geçiş Ekonomilerinde İstikrarı Sağlamak Amacıyla Geliştirilen Makroekonomik Politikalar

Kaynaklarda büyüme geçiş süreci yaşayan ülkelerin ekonomileri için çeşitli değişkenleri açıklayan bir veridir. Ülkelerin liberalleşme durumları, fiyat ve ticaretin serbestleşme derecesine, özelleştirme düzeyine, bankaların reformlarına ve diğer reformlara bağlıdır. Paranın dolanabilirliği ve ekonomik reformlar ekonomiyi, büyüme yönünde olumlu etkiler. Geçiş sürecini yaşayan bütün ekonomilerde, başlangıçta, önemli miktarda üretim düşüşleri görülür. Anlaşılan o ki sadece reformlarla bu üretim düşüşünü durdurmak mümkün değildir. Devletlerin politika seçimleri de bu düşüşte önemli bir belirleyici unsurdur. Geleneksel piyasa aktörleri geçiş ekonomilerindeki büyümenin açıklanmasında etkin değildir (Staehr, 2003: 8).

Falcetti, Lysenko, Sanfey(2005), eserlerinde geçiş ekonomilerinde büyüme ile reformlar arasındaki ilişkileri incelemiştir. Çalışmaya göre Avrupa birliğine üye olmak, diğer geçiş ekonomileri arasında önemli bir fark oluşturmaktadır. AB'ye üye

veya aday olan ülkeler, diğerlerinden daha yüksek büyüme oranlarına, daha radikal reform uygulamalarına ve daha yüksek hayat standartlarına sahiptir (Falcetti ve diğerleri 2005: 2-3).

Geçiş yaşayan ülkeler, yüksek enflasyonla mücadele, bütçe açıkları, makro istikrarsızlıklar gibi sorunlarla mücadele edecek politikaları hayata geçirerek yeniden büyümeye başlamışlardır. Fakat bu ülkelerden, başlangıç koşulları daha iyi olanların istikrarlı büyümeye daha erken başladığı görülmektedir. Hatırlamak gerekir ki, bütün reformlar istikrarlı ve düzgün büyümeye ihtiyaç gösterir. Falcetti ve diğerleri, istikrarlı bir ortamda yapılacak reformları iki aşamayla gerçekleştirebileceğini ileri sürmüşlerdir. İlk aşamada, fiyatların ve ticaretin liberalleştirilmesi ve küçük çaplı özelleştirmelerin yapılması gerektiğini vurgulamışlar, ikinci olarak önemli kurumsal ve yapısal reformlara girişilmesi gerektiği belirtilmiştir (Falcetti ve diğerleri, 2005:2-3).

Tablo 3’de de görüldüğü gibi, MDAÜ’lerinde çıktı düşüşleri genellikle geçiş aşamasının ilk yıllarında meydana gelmiş ve BDT ülkelerine kıyasla çıktı düşüşü daha az olmuştur. Fakat BDT ülkelerinde daha fazla bir oranla çıktı düşüşleri, geçişin başlangıcından sonraki yıllarda da devam etmiştir.

Tablo 3. Geçiş Ekonomilerinde Çıktı Performansı 1989-1998

Ülkeler	Toplam Çıktı	En Düşük	Toplam Çıktı	En Yüksek
	Düşüşü (%)	Çıktı Yılı	Büyümesi (%)	Çıktı Yılı
Arnavutluk	39,9	1992	43	1989
Bulgaristan	36,8	1997	4	1989
Hırvatistan	37,7	1993	30,8	1989
Çek Cum.	15,4	1992	12,8	1989
Makedonya	46,6	1995	7,4	1989
Macaristan	18,1	1993	16,3	1989
Polonya	13,6	1991	42,6	1989
Romanya	26,7	1992	3,4	1989
Slovakya	24,7	1993	32,9	1989
Slovenya	20,4	1992	25,4	1989
Estonya	36,4	1994	25,7	1989
Letonya	52,8	1993	17	1989
Litvanya	40,8	1994	19,8	1990
Ermenistan	65,1	1993	29,7	1989
Azerbaycan	63,1	1995	17,8	1989
Beyaz Rusya	36,9	1995	24	1989
Gürcistan	74,6	1994	30,6	1989
Kazakistan	40	1998	0	1989
Kırgızistan	50,4	1995	20,1	1989
Moldova	66,3	1998	0	1989
Rusya	45,1	1998	0	1989
Tacikistan	74	1996	7,1	1989
Türkmenistan	59,5	1997	4,5	1989
Ukrayna	63,8	1997	0,8	1989
Özbekistan	14,4	1995	7	1990
Bütün Ülkeler	41,8	1993	17	1989
Merkezi ve D.A.Ü	28	1992	21,9	1989
Eski Sovyet Ülkeleri	54,4	1995	11,8	1989

Kaynak: Altay, Asuman (2003), “Geçiş ekonomilerinde devletin ekonomik rolleri, görevleri ve KOBİ’lerin durumu:20

Geçiş süreci yaşayan ekonomiler için önemli olan ve büyümeyi de etkileyen önemli bir sorun da enflasyondur. Jonas (2003) makalesinde, geçiş süreci yaşayan ekonomilerde enflasyon hedeflemesi için geçişte gerekli unsurları şöyle dile getirmiştir. Öncelikle enflasyon hedeflemesine geçilmesi için güçlü bir mali oluşum

gerekir. Bu güçlü oluşumda uygulanacak para politikası araçları ile enflasyon hedefleri uyumlu olmalıdır. Gelişmiş bir finansal sistem, Merkez Bankasının bağımsızlığı ve fiyat istikrarı sağlayarak uygun para politikaları izlenmelidir. Ek olarak enflasyondan başka nominal çapa kullanılmamalıdır (Jonas, 2003: 2-5). Enflasyonun hedeflenmesi, geçiş işlemlerindeki başarılarından biridir. Fiyat artışları kolayca enflasyon spiriline yol açar, bu tetiklemenin sonucunda ücret talebi artar ve ekonomide paranın dolarizasyonuna yol açar. Bu karmaşıklıktan korunmak için uygulanacak birçok politika vardır. Piyasaya uygun para ve kredi politikaları, ücretleri kontrol altında tutmak için uygun politikalar, para reformu, enflasyon yaratmayacak bütçe açıkları gibi. İkinci önemli strateji ise döviz kuru politikalarıdır. Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinden Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Polonya, Slovakya gibi ülkeler sabit döviz kuru politikası uygularken, Arnavutluk, Bulgaristan, Makedonya, Litvanya, Romanya ve Slovenya gibi ülkeler esnek döviz kuru politikası uygulama yolunu izlemişlerdir. Eski Sovyetler Birliği ülkeleri reform programlarının başlangıcında esnek döviz kuru politikası izlemiştir. Fakat asıl sorun fiyat sabitleme politikalarının ülkelerin güvenilirliklerini sarsarak yabancı yatırımcıların ülkeyi terk etmelerine neden olacaktır (Fischer, Sahay, 2000: 6-7).

Sovyet ülkeleri tipi planlama 2. Dünya Savaşından sonra 1980'lere kadar üye ülkelere yıllık % 4,5 gibi yüksek bir oranda büyüme olanağı tanımıştır. Diğer taraftan serbest piyasa ekonomilerinin aynı dönemlerde yakaladıkları büyüme oranı % 2 düzeyinde kalmıştır. Sovyet bloğu ülkelerinde, bu dönemde, politikaya karar vericiler makroekonomik istikrar, mikro ekonomik açıdan yeniden yapılanma, kurumsal ve politik reformlara öncelik vermişlerdir. Aşamalı stratejiler reformu; makroekonomik istikrar, fiyat liberalizasyonu ve merkezi planlama kurumlarının yeniden yapılandırılmasına odaklanmıştır. Makroekonomik istikrarı sağlayabilmek için para ve maliye politikaları, ücret kontrolleri ve sabit döviz kuruna öncelik verilirken, makroekonomik stratejiler için, fiyat liberalizasyonuna, temel talep unsurlarına, ticari kurumların yapılandırılmasına öncelik verilmiştir (Svejnar, 2001:2-30).

Geçiş yaşayan devletlerin temel hedefi olan istikrarlı büyüme, devletlerin insan haklarına özen göstermeye başlaması ve devlet mekanizmasına ayrılan ödenek

miktarlarının azalması ile tasarrufların artmasına ve sermaye yapısının farklılaşmasına neden olmaktadır. Bu görüşler Washington Uzlaşmasına dayanmaktadır. Politika serisi, piyasalarda serbestleşme, kamuya ait yapılaşmalarda özelleştirme, sosyalizmin açılması ve finansal disiplin temelinde geliştirilmiştir. Ancak ekonomik istikrar ve büyüme için başka unsurlara da ihtiyaç duyulmaktadır. Bu unsurlar piyasa kurumlarının yapılanması ve hükümetin ekonomik etkenlerinin azaltılması ile ilgilidir. Yeni elde edilen bu yapılanmanın bir sonucu olarak hükümetlerin yerini alan IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası mali amaçlı kuruluşlar, teknik ve mali yardımlarına rağmen beşeri sermaye için yapılan yatırım, altyapının geliştirilmesi gibi konular sosyal huzursuzlukların artmasına sebebiyet vermiştir. Uygun finansal politikalarla beraber, yeniden düzenleme ve serbest ticaret için yapılan çalışmaları, durgunluğun aşılmasına ve ekonomik büyümeye refakat etmiştir (Kolodko, 2004: 2-7).

Geçiş sürecindeki ekonomilerde, geçiş aşamasının tamamlanması ve yeniden büyümeye geçilmesi için, devlet politikaları merkezi ve stratejik öneme sahiptir. Yatırım şartlarını iyileştirecek ve makroekonomik istikrarı sağlayacak yapısal reformları gerçekleştirecek güçlü hükümetlere ihtiyaç vardır. Bunlarla birlikte özel sektöre de, sağlıklı ve güvenilir bir piyasa yapısını oluşturmada önemli görevler düşmektedir. Stern (1998) bu süreçte ülkelerin en çok sorun yaşayacağı konuları şu şekilde tespit etmiştir (Stern, 1998: 9-11):

- Devlet yapısına bağlı olarak bürokrasideki katılık ve devletin ekonomideki etkinlik düzeyi,
- Piyasanın o anki yapısından kaynaklanacak finansal sorunlar ve bankacılık sektöründeki yapısal sorunlar,
- Özel girişim sırasında karşılaşılan sorunlar ve altyapı eksiklikleri,
- Sosyal yapıdaki uyumsuzluklar ve hayat standartlarındaki düşüşler,
- Bazı merkezi ve doğu Avrupa ülkelerinin Avrupa Birliğine üye olması nedeniyle yaşayacağı ek problemler,
- Yatırım ortamını iyileştirecek yapısal reformların karşılaşılabileceği muhalefet.

Geçiş ekonomileri için makroekonomik politikalarla makroekonomik performansa geçiş tarihleri aşağıda tablo4' de ifade edilmiştir. Bu ülkeler geçiş süreci

içinde makro boyutta uygulanan politikalarla piyasa ekonomisine geçiş durumları ve tarihleri şöyledir;

Tablo 4. Geçiş Ekonomilerinde Liberal Düzene Geçiş Tarihleri

ÜLKELER	TARİHLER
Macaristan	Mart 1990
Polonya	Ocak 1990
Slovakya	Ocak 1991
Slovenya	Şubat 1992
Arnavutluk	Ağustos 1992
Bulgaristan	Şubat 1991
Hırvatistan	Ekim 1993
Makedonya	Ocak 1994
Romanya	Ekim 1993
Çek Cumhuriyeti	Ocak 1991
Litvanya	Haziran 1992
Estonya	Haziran 1993
Letonya	Haziran 1994
Ermenistan	Aralık 1994
Azerbaycan	Ocak 1995
Beyaz Rusya	Kazım 1994
Gürcistan	Eylül 1994
Kazakistan	Ocak 1994
Kırgızistan	Mayıs 1993
Moldova	Eylül 1993
Rusya	Nisan 1995
Tacikistan	Şubat 1995
Özbekistan	Kasım 1994
Türkmenistan	-
Ukrayna	Kasım 1994

Kaynak: (Fischer ve Sahay, 2000: 4).

Tablo 4 merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçen ülkelerin makroekonomik politikalarla istikrara geçiş tarihleri verilmiştir. Bu ülkelere bakıldığında piyasa ekonomisine uyum sağlama konusunda Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti ile başlamıştır. Bu ülkelere bakıldığında Polonya'nın Avrupa Birliği üyeliğine girme çalışmaları ve hükümetin ekonomik hayattaki ağırlığını özelleştirmeler yoluyla azaltmayı hedeflemiştir. Avrupa Birliğinin bu konuda Polonya'ya destek vermesi Polonya'nın istikrar programlarına başlamasını ve başarı

elde etmesini kolaylaştırmıştır (Buluş, 2008:29). Polonya'nın makroekonomik dengeyi belli bir seviyede tutmayı başarabilmesinde başlangıç koşulları bakımından özellikle komünist rejim yönetiminde geçen zamanın kısa olması, coğrafi olarak Avrupa'da olması, iyi eğitilmiş kalifiye işgücüne sahip olması gibi avantajlardan yararlanması, yargı ve mülkiyete dair oluşumların verdiği olumlu sonuçların etkisi olmuştur (Buluş, 2008:64). Ayrıca Polonya'nın makroekonomik açıdan iyi bir performans göstermesinin iki temel nedeni vardır. Bunlardan ilki geçiş sürecinde yaşanan durgunluğu(resesyon) üç yıl gibi kısa dönemde aşmasıdır. Diğer bir nedende kurumsal yapıyı oluşturma bakımından diğer bölgelerden farklı bir 15 yıllık bir zaman dilimi geçirmesidir (Kolodko, 2005: 2-4).

Bu süreçte önemli olan diğer bir örnek ise Türkmenistan'dır. Türkmenistan doğal kaynak zenginliği bakımından iyi bir konumda olmasına rağmen, yerel parasının değerinin düşük olması sebebiyle gelişme sağlayamamıştır.

Yanlış yürütülen politik gücün bütçede disiplini sağlayamaması, özelleştirme uygulamaları benimsenemediği için özel sektörün ekonomideki payı yetersiz kalmıştır ve rekabetçi olmayan bir sistem ortaya çıkmıştır. Türkmenistan, piyasa ekonomilerine geçen ülkeler arasında en yavaş ve reformlarda en geri kalmış ülkedir (Yıldırım ve Şahbaz, 2008:559).

1.2.9.Geçiş Ekonomileri ve Özelleştirme

Özelleştirme kavramı, geçmişten bu güne kadar devlet eliyle görülen belirli etkinliklerin özel kesime aktarılması biçiminde tanımlanabilir. Özelleştirme bir görev aktarımı seçeneği olarak da ifade edilebilir. Fakat özelleştirmeyi görev aktarımı niteliğiyle kısıtlamak doğru olmayabilir. Çünkü görevin sorumluluğunu üstlenme ve görevi yerine getirmeyle birlikte hizmetin üretimi de özelleştirilebilir. O zaman özelleştirme devletin üretim amaçlı varlıklarını, görevlerini ve hizmetin yapılmasının özel kesime devretmesi veya bu sorumluluğun özel kesime yükletilmesini ifade etmektedir. Özelleştirme politika olarak, kamuya ait varlıkların iktisadi alan içindeki konumlarına paralel olarak liberalleşme ve yeni bir düzen kazanma politikası olarak ifade edilebilir. Bu açıdan bakıldığında bazı devlet tekellerinin kalkması veya bazı kamusal düzenlemelerin kaldırılması ya da yumuşatılması söz konusu olacaktır. Önemli bir hususta özelleştirme politikası kavramıyla yeteri kadar açıklanamayan ve özel kesime ilişkin gelişme ve girişimlerin güçlenmesiyle elde edilen

“devletsizleştirme” politikaları da geniş anlamda özelleştirme içine dahil edilebilir. Özelleştirme politikaları çok güçlü bir ideolojik yaklaşımı kapsamaktadır. Gerçekleşen sorun o ki, kamuya veya piyasaya göre açıklansa da bu politikalar genellikle politik kutuplaşma aracı olmaktadır. Özelleştirme esas ve anlam itibarıyla liberal ekonomi, politik anlamda örgütlenmiş toplumlarda görülen bir oluşumdur. Toplumsal yaşamdaki faktörler ve gelişmelere göre şekil alan kamusal alandaki iktisadi yapı ve işleyiş, çağdaş gelişmelere göre bir biçim almak durumunda kalmaktadır.

Sovyet ekonomisi özelleştirme öncesinde, bütün üretim araçlarının kamunun mülkiyetinde olduğu ve komünizmin unsurlarından oluşmaktaydı. Sanayi sektörü de dahil olmak üzere hemen hemen bütün sektörler komünist idarelerce yönetilmekte ve komünist ülkelerin karakteristik özelliklerini taşıyor hale gelmiştir. Bu durumun tek istisnasını taşıyan alan tarımdır. Böylelikle bu durum bize komünizm ile yönetilen ülkelerde özel mülkiyetin çok az bir oranda ya da neredeyse olmadığını göstermiştir. Komünizmle yönetilen ülkeleri değiştirmek için uygulanacak kapitalist deneyimlerden biri olan özelleştirmenin büyük bir öneme sahip olduğunu ortaya koymuştur (Estrin, 1996:1-2). Özelleştirme bu açıdan bakılırsa mülkiyet hakkı olarak komünizmin tersini temsil etmektedir.

Komünizmle yönetilen ülkelerin ekonomilerinin reform sürecine girmesindeki temel nedenleri şöyle sıralayabiliriz;

- Sosyalist sistemin temel ekonomik başarısızlıkları,
- Mülkiyetin devlette olması,
- Bilgi eksikliği,
- Teşviklerin yetersizliği,

Ekonomik anlamda büyüme olmasına karşılık tüketici refahı sınırlı seviyede kalmıştır. Girişimcilere yenilikleri takip edebilmeleri için asgari seviyede teşvikler verilmesi, ağır sanayi ve ara mallar üzerinde aşırı yoğunlaşmaları bu ekonomileri olumsuz olarak etkilemiştir. Gerçekleşen bu sorunların yaşanmasındaki en temel sebep komünizmi benimseyen yöneticilerin dünya ekonomisiyle birlik ve uyumlu olmaya yanaşmamalarından kaynaklanmıştır (Estrin,1996:6).Böylelikle planları oluşturanların tercihi, sanayi yapısı, ağır sanayi ve ara ürünlerde özel mülkiyetin yeniden kurulması piyasa ekonomisinin oluşturulmasından yana olmuştur. Bu

anlamda firmaların ekonomide değiştirilebilir bir mekanizma sağlayacağı yönünde ki görüşlerde fikir birliğine varmışlardır. Planlı ekonomide ürün bellidir, fiyatları bellidir, üretilecek ürün miktarı ve zamanı bellidir. Oysaki özelleştirme de kendi içinde yeniden düzenlenir, ürün ana hatlarını değiştirip, fiyatların serbestleşmesiyle nispi fiyat değişikliğine gidebilir. Özelleştirmenin şirket performansı ve üretkenliği üzerindeki etkisini göstermektedir. (Estrin,1996:1-2).

Geçiş ekonomilerinde özelleştirme birkaç amaç ve kısıtlamalar ile gerçekleşmiştir. Birinci amaç için atılan ilk adım, kamu mülkiyeti ve işletmeleri kaldırmak oldu. Özelleştirme hızı siyasi açıdan da çok önemliydi ve reformların oluşabilmesi için kritik bir öneme sahipti. Özelleştirmenin, serbestleşme ve istikrar için önemli bir tamamlayıcı olması ve siyasi reformların devam edilebilirliği açısından özelleştirmenin birçok kesim tarafında kabul edildiği bir gerçektir. Özelleştirme sonrasında özel kesimin performansının arttırılması hedeflenmiştir ve bu yüzden dönüşümün ekonomiye sağlayacağı kazancın geniş bir tabana yayılması istenmiştir (EBRD, 1999: 32-33).

Geçiş ekonomilerinde gerçekleştirilen özelleştirme yöntemleri ise şunlardır (Havrylyshyn ve McGettigan, 1999: 16) :

- Kitlesele ya da grup olarak özelleştirme,
- Sahibine iade,
- Doğrudan satış ve eşit teklifler,
- Yöneticilerin mülkiyeti satın almaları,
- İşçilerin mülkiyeti satın almalarıdır.

Geçiş ekonomilerinin büyük bir çoğunluğu hükümet olarak birçok sektörde devlete ait işletmeleri özelleştirmeye öncelik vermiştir. Geçiş ekonomileri ülkelerinin politikaya karar vericileri bu yolla, daha hızlı büyümeyi gerçekleştirmek, kaynakları etkin kullanmak ve daha hızlı ekonomik büyümeyi gerçekleştirmeyi hedeflemişlerdir. Vietnam'da çok uluslu yabancı şirketlerle ticari ilişkilerde bulunulmasına rağmen büyük özelleştirmeler gerçekleştirilmemiştir. Çin'de ise bazı devlet işletmeleri kolektif hale getirilmiştir. İşletmelerin bir kısmı da işletmede çalışanlara satılmıştır. Aynı zamanda 300'ün üzerinde işletme yurt içi ve yurt dışı sermaye piyasalarında satılmak amacıyla listeye konulmuştur (Turan, 2006).

Orta Doğu ve Avrupa ile eski SSCB ülkelerinin birçok devlet eliyle yürütülen işletmelerin özelleştirilmesi düşünülmüştür. Özelleştirme amaçlı çalışmaları uygulanmaya başladıklarında işletmelerin özelleştirilmesi beklenenden yavaş gerçekleştirilmiş ve birçok olumsuzluğu da sürükleyerek beraberinde getirmiştir. Devlete ait işletmelerin gelecekteki kar anlamındaki getirisini hesaplamak zor olduğundan, firmaların aktiflerini nasıl kullanacakları sorun olmuştur. Devlet işletmeleri satılmasından elde edilecek kazanç tam anlamıyla bilinmemektedir. Soru işaretlerinin oluşmasının nedeni devlet tekelinde bulunan işletmelerin kendi vatandaşlarına satıldığı durumda elde edilecek gelirin daha az ve tatmin edici bir düzeyde olmamasıdır. Özelleştirmeden dolayı elde edilecek karların, kamu geliri ve finansal krizlerin oluşabileceği bir ortamda yetersiz olabileceği bir gerçektir(Turan, 2006). İkinci alternatif yol ise devlet elinde bulunan işletmelerin yabancı yatırımcılara satılmasıdır. Özelleştirmeyi gerçekleştiren ülkelerden, Macaristan geçiş sürecinin ilk yıllarında büyük bir ilerleme göstermiştir. Bu ilerlemenin temel sebebi hızlı özelleştirme kanalıyla yabancı sermaye açısından önemli bir merkez haline gelmiş olmasıdır. Geçiş süreci sonrasında ekonomik faaliyetlerin büyük bir kısmının özel sektör tarafından gerçekleştirilmesi, açık dış ticaret rejiminin benimsenmesi ve liberal yabancı yatırım koşulları ile bağlantılı olarak ekonomide büyük bir hareketlilik kazanmış ve AB'ye yeni üye olmuş ülkeler arasında gelişmiş ülkeler arasındaki yerini almıştır (Örnek ve Akar, 2008: 69).

Merkezi planlı ekonomiden, piyasa ekonomisine geçiş yapan ülkelerin sosyoekonomik ve kültürel yapıları farklı olduğu için özelleştirme politikaları uygularken de farklı yöntemler uygulamış ve değişik öncelikleri olmuştur. Örneğin ülkelerin bir kısmı Rusya'da olduğu gibi yasal ve kurumsal altyapıyı düzenlemeden özelleştirme yapma yolunu benimsemişlerdir. Geçiş sürecinde özelleştirme alanında bir ilerleme kaydedememişler ve tam anlamıyla özelleştirmeyi gerçekleştirememişler. Bu durumun aksine yasal ve kurumsal altyapı çalışmalarını yoğun bir şekilde uygulayan Polonya gibi ülkelerde ise özelleştirme başarılı alanında başarılı bir sonuç elde edilmiştir (Tandırıcıoğlu,2002:208). Aynı zamanda Çek Cumhuriyeti ve Slovenya gibi ülkeler yabancı sermayeyi kendi ülkelerine çekme konusunda başarı göstermekle kalmamış, yabancı sermayede gösterdikleri başarıyı

yerli şirketlerden daha anlamlı ve daha başarılı olduğu gözlenmiştir (Fischer ve Sahay, 2000:19). Sovyetler bloğunun dağılmasıyla özelleştirme çalışmaları reformlara yansımıştır. Şok terapi ve kademeli geçiş reformu uygulayan ülkelere bakıldığında kademeli geçiş yöntemi uygulayan ülkelerin daha başarılı ve anlamlı sonuçlar elde ettiğini söyleyebiliriz. Fakat özelleştirme amaçlı geliştirilen politikalar tek başlarına geçişin başarılı gerçekleştirilmesi için yeterli olmamaktadır. Rekabet anlamında güvenli bir ortamın olmadığı, mülkiyet hakkının güvence altına alınmadığı, halk tarafından uygulanacak politikaların benimsenmediği, yasal ve kurumsal altyapının düzenlenmediği ülkelerde başarılı bir özelleştirmeden bahsetmek mümkün değildir (Tandırıcıoğlu,2002:224). Geçiş ekonomileri içerisinde Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri merkezi planlı ekonomiyi geç uyguladıkları için sistemleri bir bütün olarak yerleşmediğinden piyasa ekonomisine adapte olma konusunda diğer ülkelere oranla daha başarılı bir özelleştirme dönemi geçirmişlerdir. Oysaki merkezi planlı ekonomiyi uygulayan ülkeler, örneğin Bağımsız Devletler topluluğu(BDT) içinde yer alan Türk Cumhuriyetleri ve Rusya özelleştirmeden beklenen performansı gösterememişlerdir.

2. BÖLÜM

2.GEÇİŞ EKONOMİSİ ÜLKELERİNDE EKONOMİK VE TİCARİ GELİŞMELER VE TÜRKİYE

2.1. Geçiş Ekonomileri ve Uluslararası Ticaret

Geçiş ekonomileri ülkelerinde dış ticaret, 1990'lı yıllarda önemli bir ivme kazanmıştır. Yaşanan bu gelişmeler, bir yandan iç ve dış ticaret hacminde önemli artışlar meydana getirirken diğer bir yandan da iç ve dış ticaretin büyümesi dikkatleri üzerine çekerken, giderek artan hızda olmak üzere bir katılım ve ticaret önündeki engellerin azaltılması düşüncesi ile uluslararası kuruluşlar ve bölgesel entegrasyonların öncülüğünde meydana gelmiştir. Ekonomik anlamda tek bir sistem olarak algılanılan küreselleşme olgusunun en dikkat çekici gerekçe ve göstergelerinden birisi uluslararası ticaretin 1990'lı yıllarla birlikte hızlı artışıdır. Uluslararası ticaretin ilk büyüme dalgası ikinci dünya savaşından sonra başlamıştır. 1950 yılındaki 58 milyar dolarlık ihracat 1960 yılına kadar yıllık ortalama %7,1 oranında artarak 116 milyar dolara ulaşırken, 1960-70 yıllarında yıllık ortalama %9,4 oranında artarak 285 milyar dolar gibi büyük bir rakama ulaşmıştır. 1970-80 arasında ise çok büyük artışlar söz konusu olurken, yıllık ortalama %20,7 oranında artarak yaklaşık altı kat birden artarak dünya ticaret hacmi 1980 yılında 1.989 milyar dolara ulaşmıştır. 1950-80 yılları arasında ihracat büyüme oranı yaklaşık olarak yıllık büyüme %12,3 olmuştur. Değerlerin bize gösterdiği dünya üzerinde üretim artışının ve dünya nüfusunun büyümesinin birkaç kat üstündedir (İyibozkurt, 1983: 26).

1980 den sonra ülkelerin borçluluk krizinin de etkisiyle (Bal, 2001:87), dış ticaretin ortalama büyüme oranlarının artış hızı yavaşlamış ve 1.989 milyar dolarlık dünya ihracat hacmi 1990 yılında yaklaşık iki katından daha az bir artışla 3.387 milyar dolar olmuştur. 1990'lı yıllar ise dünya ticaretinde ihracatın artış oranının yeniden hızlandığı ve aynı zamanda önemli değişikliklere uğradığı yıllardır (WTO, 2001: 18).

Dünya üzerinde bu gelişmeler yaşanırken Geçiş ekonomilerinin dış ticaret politikaları başlangıç dönemlerinde önemli bir karmaşıklık göstermiştir. Bu dönemde

değişik boyutlarda olmakla birlikte ülkelerin dış ticarete açılmalarında önemli sorunlar ve engeller vardı. Michalalopoulos ve Tarr (1996) bu problemleri şöyle dile getirmişlerdir; İhracat kısıtlamaları (kota, vergi ve döviz kısıtlamaları bağlamında), ithalat kısıtlamaları, uluslararası ödeme güçlükleri, dış ticaret hadleri şokları, devletler eliyle yürütülen takas ve benzeri ticaret şekillerinin olumsuz etkileri. Geçiş sürecini yaşayan ülkelerde bu evreler aynı zamanda yukarıdaki faktörlerin dış ticareti olumsuz etkilemekle birlikte en önemli etki bu ülkelerin ekonomilerinin üretim kapasitelerinde ortaya çıkan şok gerilemelerdir. Gerilemelerin en önemli nedeni ise SSCB döneminde üye ülkelerin birbirlerine son derece bağımlı bir üretim yapısının merkezi planlama tarafından tesis edilmesi idi. Bu bağımlılık birligin dağılmasıyla birlikte üretim zincirlerinin aniden kırılmasına neden olmuştur (Koichuev, 2001, 2002).

Ülkelerin bu ekonomik yapılarındaki çöküş 1990'lı yılların ikinci yarısına kadar devam etmiş ve ancak bu tarihlerden sonra söz konusu ekonomilerde farklı oranlarda olmak üzere yeniden bir üretim artışı yaşanmaya başlayabilmiştir.

2.2. Geçiş Ekonomileri ve Uluslararası Ticaret Politikaları

Geçiş ekonomileri yukarıda belirtilen ve arttırılabilecek problemler çerçevesinde bağımsızlık öncesi üretim seviyelerinden oldukça gerilere gitmişlerdir. Üretim düzeylerinde yaşanan bu önemli gerileme ise ihracatı ve ithalatı olumsuz etkileyen önemli sebeplerin başında gelmektedir. Ancak 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren Geçiş Ekonomilerinin uluslararası ticarete giderek artan bir katılımından söz edilebilir.

Geçiş ekonomilerinin dünya ekonomisiyle entegrasyonu için çok önemli bir adım da Dünya Ticaret Örgütüne (WTO) üyelik konusunda attıkları adımlardır. Hemen hemen tüm geçiş ekonomileri dünya ticaret örgütüne üyelik başvurularını tamamlamış, çoğunluğu da üyeliğe kabul edilmişlerdir. 15 Nisan 2002 tarihi itibarıyla dünya ticaret örgütüne üye olan geçiş ülkeleri şunlardır; Kırgızistan, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Hırvatistan, Macaristan, Polonya, Romanya, Slovakya, Slovenya, Gürcistan, Moldovya, Estonya, Letonya ve Litvanya. DTÖ'nün henüz tam üyesi olamamış geçiş ülkeleri ise şunlardır; Arnavutluk, Makedonya, Azerbaycan, B.Rusya, Ermenistan, Kazakistan, Özbekistan, Rusya, Tacikistan, Türkmenistan ve Ukrayna (WTO, 2002).

Bu gelişme geçiş ekonomilerinin uluslararası piyasalara girebilmeleri için çok önemli fırsatlar sağlamıştır. Dünya ekonomisiyle artan birliktelik ile söz konusu ülkelerde bölge içi ticaretin yanısıra bölge dışı ticaretin de hızla artmasına yardımcı olmaktadır (Wang,1996:22).Geçiş ekonomilerinin uluslararası ticaret bağlamında son yıllarda attıkları önemli bir adım ise tarihsel birliktelik sebebiyle kendi aralarında ticareti teşvik edici bölgesel entegrasyon anlaşmalarına hız vermeleridir. 1994 Yılında Kırgızistan, Özbekistan ve Kazakistan arasında imzalanan Ekonomik Birlik Anlaşması ve 1996 yılında Kırgızistan, B.Rusya, Rusya, Kazakistan ve Tacikistan arasında imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması bunlar arasındaki önemli örneklerdir. Ayrıca Rusya'nın girişimleriyle Eski SSCB Cumhuriyetleri arasındaki siyasi içerikli BDT-CIS anlaşması da giderek siyasi bir işbirliği anlaşmasından çıkarılıp ekonomik ve siyasi bir anlaşmaya doğru dönüştürülmeye çalışılmaktadır (IMF, 2000; DEİK 2002).

Bu gelişmeler Geçiş ekonomilerinin uluslararası ticarete açılmaları özellikle son yıllarla birlikte meyvelerini vermeye başlamış olup, toplam rakamlardaki gelişmeler de bu açıdan dikkat çeker olmuştur. Söz konusu ekonomilerde dış ticaretin büyüme hızı GSYİH büyüme hızından ortalama olarak dört katı civarında daha fazla bir gelişme hızı göstermektedir. Bu gelişmede özellikle Baltık ülkeleri ortalamanın üstünde bir gelişme göstererek dikkat çekerken, 2001 yılındaki dünya ticaretinin genel daralmasına rağmen ihracatlarını %10'un üzerinde arttırabilen dört ülke de öncü rolü oynamaya devam etmektedirler. Bunlar; Polonya, Çek Cumhuriyeti, Ukrayna ve Romanya'dır. Geçiş ekonomileri için belirtilmesi gereken bir diğer noktada bu ülkelerin dış ticaretinin yönünün de giderek çeşitlenme göstermesidir. 1990 öncesi dönemde birlik dışı ticaretin sifıra yakın olduğu düşünülürse bu gelişme de dünya ekonomisiyle entegrasyon bağlamında geçiş ekonomileri için önemli bir gelişme olarak ifade edilebilir (WTO Annual Report, 2002).

2.3. Geçiş Ekonomileri ve İhracat Performansları

Bu ülkelerin ihracat artışları ve ihracat performansının önemi aslında tahmin edilenin de üstündedir. Çünkü bu ülkelerin elde ettikleri döviz gelirleri yeterince çeşitlilik göstermiştir. Önceki üretim ve sanayi yapısı tüketim maddeleri üretimini önemsemeyen, rekabete kapalı ve ağır sanayi ile savunma sanayisini ön plana çıkaran eski bir sanayileşme modeliydi. Bunun sonucunda geçiş ekonomilerinin genel üretim ve ihracat profili, teknolojik derinliği az, işgücünde teknolojik derinlik kazanmış sektörler ile hammadde ve doğal kaynaklardan oluşmaktadır. Bu durum ise geçiş ekonomilerinin üretim-ihracat yapısının asıl olarak hammadde ve doğal kaynaklar ile teknolojik derinliği az geleneksel emek-yoğun sektörlerle, kısmen sermaye yoğun sektörlerde yoğunlaştığını göstermektedir.

İhracat ürünlerinin yapısının ağırlıklı doğal kaynak içeriği yoğun imalat sanayi ürünleri ve emek yoğun imalat sanayi ürünlerinden oluşmasıdır. Bu yapı ise dünya ticaretinin gelişim dinamiklerinden uzaktır ve uluslararası rekabet gücü bağlamında da daha zayıf bir karakter oluşturmaktadır. Geçiş ekonomileri arasında teknoloji yoğun ve beşeri sermaye yoğun imalat sanayi ürünleri ihracatının toplam ihracat içerisinde yoğunlaştığı ülkeler ise az sayıda olup, Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Ukrayna, Beyaz Rusya, Estonya, Romanya, Bulgaristan ve Litvanya'dır. Dış ticarete Uluslararası rekabet gücü oluşturabilme ve geleceğe ilişkin olumlu performans yakalama kabiliyeti açısından bu ülkeler dikkat çekicidir. Diğer ülkeler ise bu bakımdan oldukça zayıf bir performansa sahiptir. En dikkat çekici olanlar ise Merkez ve Orta Asya ülkeleri olup, şunlardır; Kırgızistan, Tacikistan, Kazakistan, Rusya, Özbekistan ve Azerbaycan.

Geçiş ekonomisi ülkelerinin ihracat performansı uluslararası rekabet gücü içinde değerlendirildiğinde Doğu Avrupa ülkelerinin, Merkez ve Orta Asya ülkelerine kıyasla çok daha yüksek bir performans sergilediği söylenebilir.

2.4. Türkiye

Çalışmamızın diğer kısımlarında da anlatıldığı üzere, Geçiş ekonomisi kavramı sosyalist sistemle yönetilen daha sonra piyasa ekonomisini benimseyen SSCB Ülkeleri ile Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerini göstermektedir. Fakat Türkiye de özellikle 80 li yıllardan sonra var olan ekonomik sistemini değiştirme

eğilimine yönelmiştir. Türkiye’de piyasa ekonomisine yönelik atılan adımlar ve bu süreç içinde yaşanan gelişmeleri incelemeye çalışmaktayız.

Piyasa ekonomisini Türkiye nin gündemine taşıyan dört büyük sebepten bahsedebiliriz. İlk olarak küreselleşme ya da büyük dünya pazarında yer alabilme dürtüsü, ikincisi AB adaylığımız ve buna bağlı olarak üstlenilen yükümlülükler, üçüncüsü dünya ticaretinin piyasa serbestliği ile geniş pazarlara ulaşp ülkesel bazda gelişmek, dördüncüsü ise ülke içinde yaşanan iktisadi krizlerin devletçi politikalarından kaynaklandığının kabul edilmesi.

Türkiye ekonomik olarak devletçi koruma baskılı bir karma ekonomik modele sahipti. Türkiye de kamu sektörünün var olan ekonomi içindeki yüzdelik payı yaklaşık olarak %55,7 dir. Bu büyüklükteki bir pay beraberinde büyük israflarda meydana getirmekteydi. IMF ve dünya bankası gibi uluslararası kuruluşlar Türkiye yi piyasa ekonomisi modeline geçmesi için yönlendirmişlerdi (Akalin 2002:38-42)

1930 lu senelerde başlayan bu devletçi uygulamalar ilk olarak KİT’lerin oluşması için zemin hazırlamıştır. Özel sektörde yeterince birikmiş sermaye olmadığı için kurulan bu işletmeler (KİT’ler) hemen hemen her sektöre yayılmış ve toplumun isteklerini karşılamaya çalışılmıştır. Ancak bu kuruluşlar 1940’lardan sonra uygulamaya konulan ekonomik istikrar programları ile sürekli değişikliklere ve özelleştirilmeye maruz kalmıştır.50’li yıllardan sonra gelişmeye başlayan uluslararası ekonomik ilişkiler ile birlikte ekonomi politikaları daha liberal seviyelere getirilmeye çalışılmıştır. 80’li yıllara kadar yapılan bu çalışmalar toplumda piyasa ekonomisine geçiş konusunda bir isteğin var olduğu anlaşılmıştır (Akalin, 2002:30-36)

Bu yıllar sadece Türkiye için değil diğer gelişmekte olan bütün ülkeler için de dönüşüm yıllarıdır. Meydana gelen bu sebeplerledir ki önemli sorunlar meydana gelmiştir. Mishkin (2001) makalesinde yaşanan bu sorunlar ve krizlerin nedenini “bilgi asimetrisi” olarak dile getirmiştir. Piyasalarda tam ve güvenilir bilgiye ulaşılabilmesi, mali piyasalarda spekülasyon hareketliliğe yol açmış ve sermaye sahiplerini güvensizlik içinde koymuştur. Yani sıcak paranın ülkeden kaçmasına neden olmuştur. Mishkin(2001) asimetrik bilgiye neden olan faktörleri şöyle sıralamıştır:

- Yatırım ortamındaki bozukluklar.
- Siyasi istikrarsızlıklar.
- Finans sektöründeki yapısal bozukluklar.
- Reel sektördeki bozulmalar.
- Siyasi istikrarsızlıklara bağlı olarak meydana gelen yüksek oranlı faizler.

Bu dönemde yaşanan 1980, 1988, 1991, 1994, 1999, 2000, 2001 yıllarında yaşanan finansal krizler ve aynı zamanlarda uygulanan istikrar politikalarına değinelim.

2.4.1. 24 Ocak İstikrar Politikaları

1979-1980'li yıllarda yaşanan yüksek enflasyon, pahalılık, yoksulluk ve ülke içinde meydana gelene karaborsa durumları piyasayı kilitlemişti. Öncelerden alınan dış borçlar ödenemediği için ekonomiyi finanse edebilecek bir destek bulmak da güçleşmişti. Bütün bu olumsuzluklara ekonomik, siyasal ve sosyal huzursuzluklarda eklenince Türkiye için tam bir bunalım ortaya çıkarmıştır. 24 Ocak kararları tam da böyle bir zamanda gerçekleşti. 24 Ocak kararları genellikle iç piyasalarda istikrarı sağlarken dışarı ola borçları dengelemeyi hedeflemekteydi. Bu amaçlara ulaşmak için seçilen unsur ise fiyat hareketlerine serbestlik kazandırmak olarak belirlenmiştir (Aydın, 2001:81-82)

24 Ocak kararları kapsamında piyasa ekonomisine ivme kazandıracak konjonktürel ve yapısal olmak üzere iki türlü paket önlem amaçlı teklif edilmiştir. Konjonktürel olarak önerilen önlem paranın devalüasyonu, kayan parite politikası, piyasanın fiyatları belirlemesi, sıkı para politikası vb. gibi başlıklar altında incelenebilir. Yapısal önlemler ise üretimin sektörel bileşiminin değiştirilerek, var olan mevcut kapasitenin daha verimli çalıştırılması ve ihracata dönük sanayileşme politikalarının benimsenmesi olarak sıralanabilir (Alp, 2000:6-7)

24 Ocak kararları sadece enflasyonla mücadele ya da piyasaları düzeltme çabalarını içermemektedir. Döviz ve sermaye piyasalarını oluşturmak ve en önemlisi ekonomiyi serbest piyasa şartlarına göre yeniden yapılandırmak temel esas kabul edilmiştir.

2.4.2. 5 Nisan 1994 Kararları

5 Nisan kararları ile, meydana gelen ekonomik krizi atlatabilmek için şok stratejiler benimseyen kararları içermektedir. Nominal para arzını kontrol altına almak ve kamu harcamalarını azaltmayı hedeflemiştir. Bu sebeptir ki ücret ve maaşlar dondurulmuş çapa olarak da döviz kuru seçilmiştir. 5 nisan kararları ile talep üzerine yoğunlaşmış, piyasa ekonomisine geçiş gibi temel amaçları içermeyen kararlardır.

5 Nisana kararlarının temel amaçları enflasyonu zayıflatmak, Türk lirasına değer kazandırmak, kamu açıklarını azaltmak gibi çalışmalara yer verilmiştir.

2.4.3. 1 Ocak 2000 Yüksek Enflasyonu Düşürme Programı

5 Nisan kararları tam olarak uygulanamayınca hükümet dünya konjonktürüne aya uyduracak bir takım dönüşüm politikaları uygulamaya çalışmıştır. Programın özelliği bir krizin ardından değil de meydana gelebilecek bir krizi önlemek ve daha önemlisi ekonomide radikal değişiklikler sağlayarak serbest piyasayı tesis etmek için uygulamaya konulmuş olmasıdır.

Yüksek enflasyonu düşürme programının esas amaçları şöyledir (TCMB, 2001:9-11):

- İstikrarlı politikalarla enflasyonu azaltmak
- Reel faiz oranlarını düşürerek ekonomik büyüme meydana getirmek
- Kamu finansman dengesini sağlamak
- Sıkı maliye politikaları uygulayarak sıcak parayı elde tutmak
- Enflasyon hedeflemesi ile uygun gelirler politikaları belirlemek
- Kaynakların etkin ve adil dağılımının sağlanması

Programın uygulanması sonucunda enflasyon beklendiği gibi hızla düşüş yaşamamıştır. TL'nin değer kazanmasına ve iç talebin artmasına neden olmuştur. Bununla beraber petrol fiyatlarının artışı ve enerji fiyatlarının tavan yapması Türkiye'nin cari açığını baya arttırmıştır.

2.4.4. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

1 Ocak 2000 kararlarının da etkinsiz kalması sonucunda Türkiye ekonomisi yeni bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Hükümet ekonomiyi krize karşı güven altına almak üzere 2001 yılında Güçlü Ekonomiye Geçiş Programını hazırlamıştır. Enflasyonla ilgili olarak da dalgalı döviz kuru rejimine devam edilmiş ve enflasyon hedeflemesine geçilmiştir. İstikrarlı büyüme için yapısal reformların gerekliliğine değinilmişti. Bu programla serbest piyasa işleyişinin sağlanması hedeflenmiş, temelde ise Türkiye'nin büyüme potansiyelini arttırmaya yönelik yapısal reformları içinde barındırmaktadır (Develi, 2002:31-40).

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının temel amacı kur rejiminin terk edilmesi ile ortaya çıkan güvensizliği ve istikrarsızlıkları hızlıca ortadan kaldırmaktır. Bu amaçlara ulaşmak için ilk olarak siyasi irade ve kararlılık ortamının sağlanması gereklidir.

Programın nihai amacı, ekonomide sürdürülebilir bir büyüme ve gelişme ortamı sağlayarak kaynak kullanımını, verimliliği arttırmak ve dışa açık bir politikayla serbest piyasa koşullarında rekabet gücümüzü arttırmaktır.

3.BÖLÜM

YÖNTEM

Analizde kullanılan “çekim modeli” I. Newton tarafından fizik ile ilgili bir kavram olarak ortaya atılmıştır. Newton’un bu metod ile anlatmak istediği “iki cismin birbirlerini ağırlıkları ile doğru uzaklıkları ile ters orantılı etkilediği böylelikle birbirlerine doğru bir çekim oluşturmaktadırlar” diye ifade etmiştir.

Çekim modeli uluslararası ticaret akımlarını analiz etmeye yarayan bir yöntemdir.

$$F_{ij} = c * \frac{M_i * M_j}{R_{ij}^2}$$

Bu denklemin uluslararası ticaret akımlarına uygulanmış şekli ise;

- Tij: i ve j ülkeleri arasındaki dış ticaret,
- GSYHi ve GSYHj: i ve j ülkelerinin GSYH’ları,
- Rij: iki ülke arası mesafe,
- c : sabit, olmak üzere;

$$T_{ij} = c * \frac{GSYH_i * GSYH_j}{R_{ij}}$$

Denklemden iki tarafın da logaritması alındığında ise aşağıdaki denklemi elde ederiz.

$$\text{Log}(T_{ij}) = \text{Log}(c) + \text{Log}(GSYH_i) + \text{Log}(GSYH_j) - \text{Log}(R_{ij}) \quad (1)$$

Denkleme göre iki ülke arasındaki ticaret hacmi, ülkelerin büyüklüklerinin artan, aralarındaki

Denkleme göre iki ülke arasındaki ticaret hacmi, ülkelerin büyüklüklerinin artan, aralarındaki uzaklıkların ise azalan bir fonksiyonudur. Bir çekim modelinde, i ve j ülkeleri arasındaki ticaret en genel haliyle;

$$\text{Log}(X_{ijt}) = \alpha_0 + \alpha_t + \alpha_{ij} + \beta_{ijt} Z_{ijt} + \varepsilon_{ijt}, t=1, \dots, T \quad (2)$$

denklemiyle ifade edilebilir. Burada, X_{ijt} i ve j ülkeleri arasında t yılında gerçekleşen ticareti temsil etmektedir. Sabit katsayı üç bölümden oluşmaktadır. Birincisi bütün yıllar ve ülke ikilileri için ortak kısım olan α_0 , ikincisi t yılına özgü bütün ülke ikilileri için ortak olan α_t , üçüncüsü ise her bir ülke ikilisine özgü bütün yıllar için ortak olan α_{ij} 'dir. Diğer bütün değişkenler Z_{ijt} vektörüyle, katsayıları ise β_{ijt} ile temsil edilmektedir.

Denklem (2)'de verilen standart çekim modeli denklemini tahmin edebilmek için katsayılar üzerinde bazı kısıtlamalara gitmek zorunludur. Literatürde sıkça rastlanan toplu yatay kesit modellerinde konulan kısıtlar $\alpha_{ij} = 0, \beta_{ijt} = \beta_t$ ve $\beta_1 = \beta_2 = \dots = \beta_t = \beta$ kısıtlarıdır. Bu kısıtları Denklem (2)'ye uygulandığında;

$$\text{Log}(X_{ijt}) = \alpha_0 + \alpha_t + \beta Z_{ijt} + \varepsilon_{ijt}, t = 1, \dots, T \quad (3)$$

Denklemini elde edilir ve bu denklem standart olarak en küçük kareler (EKK) yöntemiyle tahmin edilir.

Ekonometrik açıdan önemli bir nokta, çekim modeline giren değişkenlerin bazılarında birim köke (unit root) rastlanması durumudur. Böyle bir durumda, panel veri analizi yerine kointegrasyon analizi yapmak gerekmektedir. Bussiere at al (2005: 16), standart çekim modellerinin ticaret akımları ve GSYH gibi durağan olmayan değişkenler içermesine rağmen, sabit etki modelleri ile durağan olmayan etkileri içeren dinamik EKK modellerinin çok benzer oldukları sonucuna varmıştır. Panel veri analizinde önemli bir diğer nokta sabit etkiler veya rassal etkiler tahmini arasında bir seçim yapmaktır. Sabit etkiler modeli panel gruplarına ait zamana bağlı olmayan bazı özelliklerin açıklayıcı değişkenleri etkilediğini ve aralarında korelasyon olduğunu varsayar. Sabit etkiler modeli, bu zamana bağlı olmayan etkileri gidererek sadece açıklayıcı değişkenlerin etkilerinin görülmesini sağlar. Rassal etkiler modeli ise panel grupları arasındaki varyasyonun rassal ve açıklayıcı değişkenler ile arasında korelasyon olmadığını varsayar. İki metodun hangisinin daha uygun olduğuna kadar vermek için standart olarak Hausman Testi uygulanır.

3.1. Yatırım Ve Sermaye Malları İle İlgili Panel Çekim Modeli

Sabit etkili model ile Tesadüfi etkili model arasında tercih yapmak için öncelikle tüm modellere Hausman testi uygulandı. “Dist” değişkeninden dolayı(iki ülke arasındaki mesafe zamana göre değişmediğinden) modellerde sabit etkiler mümkün değildir dolayısıyla tüm modellerin tesadüfi etkilere sahip olması beklenir ve tüm modeller için Hausman testi yapılarak bu kanıtlanmıştır. Hausman fe re ile başlayan ekran görüntüleri Hausman testine aittir; Random-effects GLS regression ile başlayan ekran görüntüsü ise regresyon model çözümlerini göstermektedir.

Model aşağıdaki gibidir; bağımlı değişken export tur.

Tablo 5. Model 1 Hausmann Testi

hausman fe re

	Coefficients		(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
	(b) fe	(B) re		
gdptr	-2400923	-2412488	11565.49	.
gdpfr	-513957.7	-456974	-56983.72	29869.16
usd	-2837265	-2795112	-42153.01	.

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

chi2(3) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
= 3.64
Prob>chi2 = 0.3031
(V_b-V_B is not positive definite)

Test sonucunda en alt kısımdaki Prob>chi2 = 0.3031 değeri 0.10 dan büyük olduğundan tesadüfi etkiler tahmincisinin geçerli olduğuna karar verilmektedir(aksi durumda sabit etkiler modeli geçerli olurdu). Genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemi altında regresyon tahmini yapılmıştır.

Tablo 6. Model 1 Regresyon modeli

```
Random-effects GLS regression              Number of obs   =       272
Group variable: c                          Number of groups =       16

R-sq:                                     Obs per group:
    within = 0.0205                        min =           17
    between = 0.0055                       avg =          17.0
    overall = 0.0068                       max =           17

corr(u_i, X) = 0 (assumed)                Wald chi2(4)     =        5.35
theta        = .92129825                  Prob > chi2      =       0.2533
```

export	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
gdptr	-2412488	1181080	-2.04	0.041	-4727362	-97614.24
gdpfr	-456974	653161.3	-0.70	0.484	-1737147	823198.7
usd	-2795112	3626800	-0.77	0.441	-9903510	4313285
dist	3785.159	9104.044	0.42	0.678	-14058.44	21628.76
_cons	3.59e+07	2.88e+07	1.25	0.212	-2.05e+07	9.24e+07
sigma_u	43104426					
sigma_e	14030719					
rho	.90419699	(fraction of variance due to u_i)				

Yatırım ve sermaye malları ihracat modelinin “ABD Doları”nın döviz kuru olarak kullanıldığı versiyonunda yatırım ve sermaye malları ihracatını belirleyen tek faktörün Türkiye’nin milli geliri (gdptr) olduğu görülmektedir. GSYH değişkenini %4 civarında bir hata payıyla ihracatı olumsuz olarak etkilemektedir. Bu modelde diğer değişkenler ile birlikte uzaklık değişkeni “dist” anlamsızdır. Yani Türkiye’nin dış ticaret yaptığı ülkeler ile olan yatırım ve sermaye malı ihracatında çekim modeli etkili olmamaktadır.

Tablo 7. Model 2 Hausmann Testi

hausman fe re

	Coefficients		(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
	(b) fe	(B) re		
gdptr	-2052307	-2063518	11210.98	.
gdpfr	-378177	-322230.2	-55946.76	30463.51
euro	3173489	3204195	-30705.89	.

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

chi2(3) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
= 3.37
Prob>chi2 = 0.3376
(V_b-V_B is not positive definite)

Test sonucunda en alt kısımdaki Prob>chi2 = 0.3376 değeri 0.10 dan büyük olduğundan tesadüfi etkiler tahmincisinin geçerli olduğuna karar verilmektedir(aksi durumda sabit etkiler modeli geçerli olurdu). Genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemi altında regresyon tahmini yapılmıştır.

Tablo 8. Model 2 Regresyon modeli

```
Random-effects GLS regression              Number of obs   =       272
Group variable: c                          Number of groups =       16

R-sq:                                     Obs per group:
    within = 0.0217                        min =          17
    between = 0.0072                       avg =         17.0
    overall = 0.0086                       max =          17

corr(u_i, X) = 0 (assumed)                Wald chi2(4)    =        5.70
theta        = .92134552                  Prob > chi2     =       0.2230
```

export	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
gdptr	-2063518	1190788	-1.73	0.083	-4397420	270383.2
gdpfr	-322230.2	650695.2	-0.50	0.620	-1597569	953109
euro	3204195	3315189	0.97	0.334	-3293456	9701847
dist	3807.845	9103.428	0.42	0.676	-14034.55	21650.24
_cons	2.19e+07	2.92e+07	0.75	0.452	-3.53e+07	7.92e+07
sigma_u	43104587					
sigma_e	14022290					
rho	.90430169	(fraction of variance due to u_i)				

Yatırım ve Sermaye malları ihracat modelinin “avro”nun döviz kuru olarak kullanıldığı versiyonunda yatırım ve sermaye malları ihracatını belirleyen bir değişken görülmemektedir. Bu modelde diğer değişkenler ile birlikte uzaklık değişkeni “dist” anlamsızdır.

Tablo 9. Model 3 Hausmann Testi

hausman fe re

	Coefficients		(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
	(b) fe	(B) re		
gdptr	-2084290	-2095546	11255.2	.
gdpfr	-283065.3	-226789.3	-56276.07	31745.27
rek	-515520.8	-520788.8	5267.927	.

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg

B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

chi2(3) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
= 3.14
Prob>chi2 = 0.3702
(V_b-V_B is not positive definite)

Test sonucunda en alt kısımdaki Prob>chi2 = 0.3702 değeri 0.10 dan büyük olduğundan tesadüfi etkiler tahmincisinin geçerli olduğuna karar verilmektedir(aksi durumda sabit etkiler modeli geçerli olurdu). Genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemi altında regresyon tahmini yapılmıştır.

Tablo 10. Model 3 Regresyon modeli

```
Random-effects GLS regression              Number of obs   =       272
Group variable: c                          Number of groups  =       16

R-sq:                                     Obs per group:
    within = 0.0262                               min =       17
    between = 0.0086                               avg  =      17.0
    overall = 0.0103                               max  =       17

corr(u_i, X) = 0 (assumed)                  Wald chi2(4)     =       6.90
theta        = .9215249                     Prob > chi2      =     0.1411
```

export	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
gdptr	-2095546	1173092	-1.79	0.074	-4394763	203671.6
gdpfr	-226789.3	655104.2	-0.35	0.729	-1510770	1057191
rek	-520788.8	357780.7	-1.46	0.146	-1222026	180448.5
dist	3823.913	9103.01	0.42	0.674	-14017.66	21665.49
_cons	6.79e+07	3.80e+07	1.79	0.074	-6533436	1.42e+08
sigma_u	43105198					
sigma_e	13990312					
rho	.90469857	(fraction of variance due to u_i)				

Yatırım ve Sermaye malları ihracat modelinin “REDK” döviz kuru olarak kullanıldığı versiyonunda yatırım ve sermaye malları ihracatını belirleyen bir değişken görülmemektedir. Bu modelde diğer değişkenler ile birlikte uzaklık değişkeni “dist” anlamsızdır.

Tablo 11. Model 4 Hausmann Testi

hausman fe re

	Coefficients		(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
	(b) fe	(B) re		
gdptr	-470650.9	-462571.4	-8079.474	68225.91
gdpfr	63443.85	23635.88	39807.97	71169.41
usd	-4747279	-4776727	29447.46	210897.6

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

chi2(3) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
= 0.31
Prob>chi2 = 0.9576

Test sonucunda en alt kısımdaki Prob>chi2 = 0.9576 değeri 0.10 dan büyük olduğundan tesadüfi etkiler tahmincisinin geçerli olduğuna karar verilmektedir(aksi durumda sabit etkiler modeli geçerli olurdu). Genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemi altında regresyon tahmini yapılmıştır.

Tablo 12. Model 4 Regresyon modeli

```

Random-effects GLS regression              Number of obs   =       272
Group variable: c                          Number of groups  =       16

R-sq:                                     Obs per group:
    within = 0.0047                        min =          17
    between = 0.0181                       avg =         17.0
    overall = 0.0165                       max =          17

corr(u_i, X) = 0 (assumed)                Wald chi2(4)      =        1.45
theta        = .91200594                  Prob > chi2       =       0.8347

```

import	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
gdptr	-462571.4	1450127	-0.32	0.750	-3304768	2379625
gdpfr	23635.88	801498.5	0.03	0.976	-1547272	1594544
usd	-4776727	4452963	-1.07	0.283	-1.35e+07	3950921
dist	-5009.011	9997.772	-0.50	0.616	-24604.28	14586.26
_cons	5.04e+07	3.19e+07	1.58	0.114	-1.21e+07	1.13e+08
sigma_u	47407629					
sigma_e	17266882					
rho	.88287952	(fraction of variance due to u_i)				

Tüketim malları ithalat modelinin “ABD Doları”nın döviz kuru olarak kullanıldığı versiyonunda (dolarla ticaret yaptığımız durumda) yatırım ve sermaye malları ithalatını belirleyen bir faktör görülmemektedir. Bu modelde diğer değişkenler ile birlikte uzaklık değişkeni “dist” anlamsızdır. Yani Türkiye’nin dış ticaret yaptığı ülkeler ile olan yatırım ve sermaye malı ihracatında çekim modeli etkili olmamaktadır.

Tablo 13. Model 5 Hausmann Testi

hausman fe re

	Coefficients		(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
	(b) fe	(B) re		
gdptr	-191773.4	-183660	-8113.394	67946.63
gdpfr	196919.5	156430.8	40488.71	70766.78
euro	897630.5	875408.6	22221.88	189068.3

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

chi2(3) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
= 0.33
Prob>chi2 = 0.9548

Test sonucunda en alt kısımdaki Prob>chi2 = 0.9548 değeri 0.10 dan büyük olduğundan tesadüfi etkiler tahmincisinin geçerli olduğuna karar verilmektedir(aksi durumda sabit etkiler modeli geçerli olurdu). Genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemi altında regresyon tahmini yapılmıştır.

Tablo 14. Model 5 Regresyon modeli

Random-effects GLS regression		Number of obs = 272	
Group variable: c		Number of groups = 16	
R-sq:		Obs per group:	
within	= 0.0005	min	= 17
between	= 0.0170	avg	= 17.0
overall	= 0.0149	max	= 17
corr(u_i, X) = 0 (assumed)		Wald chi2(4) = 0.35	
theta = .91181737		Prob > chi2 = 0.9864	

import	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
gdptr	-183660	1466205	-0.13	0.900	-3057369	2690049
gdpfr	156430.8	800734	0.20	0.845	-1412979	1725841
euro	875408.6	4081959	0.21	0.830	-7125085	8875902
dist	-4986.654	9998.081	-0.50	0.618	-24582.53	14609.22
_cons	3.85e+07	3.24e+07	1.19	0.235	-2.50e+07	1.02e+08
sigma_u	47406835					
sigma_e	17303886					
rho	.88243259	(fraction of variance due to u_i)				

Yatırım ve sermaye malları ithalat modelinin “Avro”nın döviz kuru olarak kullanıldığı versiyonunda (Avro ile ticaret yaptığımız durumda) yatırım ve sermaye malları ithalatını belirleyen faktör bulunmamaktadır. Bu modelde diğer değişkenler ile birlikte uzaklık değişkeni “dist” anlamsızdır. Yani Türkiye’nin dış ticaret yaptığı ülkeler ile olan yatırım ve sermaye malı ihracatında çekim modeli etkili olmamaktadır.

Tablo 15. Model 6 Hausmann Testi

hausman fe re

	Coefficients		(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
	(b) fe	(B) re		
gdptr	-161198	-152890.4	-8307.577	66666.82
gdpfr	258260.9	216722.9	41537.92	71690.4
rek	-255062.2	-251173.9	-3888.309	20798.59

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

$$\chi^2(3) = (b-B)'[(V_b-V_B)^{-1}](b-B)$$
$$= 0.34$$
$$\text{Prob}>\chi^2 = 0.9532$$

Test sonucunda en alt kısımdaki $\text{Prob}>\chi^2 = 0.9532$ değeri 0.10 dan büyük olduğundan tesadüfi etkiler tahmincisinin geçerli olduğuna karar verilmektedir(aksi durumda sabit etkiler modeli geçerli olurdu). Genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemi altında regresyon tahmini yapılmıştır.

Tablo 16. Model 6 Regresyon modeli

```
Random-effects GLS regression              Number of obs   =       272
Group variable: c                          Number of groups =       16

R-sq:                                     Obs per group:
    within = 0.0016                        min =          17
    between = 0.0164                       avg =         17.0
    overall = 0.0146                       max =          17

corr(u_i, X) = 0 (assumed)                Wald chi2(4)     =       0.63
theta        = .91186699                  Prob > chi2      =     0.9600
```

import	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
gdptr	-152890.4	1446990	-0.11	0.916	-2988939	2683159
gdpfr	216722.9	807582.6	0.27	0.788	-1366110	1799556
rek	-251173.9	441312.5	-0.57	0.569	-1116130	613782.7
dist	-4976.503	9998.24	-0.50	0.619	-24572.69	14619.69
_cons	5.89e+07	4.41e+07	1.34	0.182	-2.76e+07	1.45e+08
sigma_u	47407044					
sigma_e	17294149					
rho	.88255026	(fraction of variance due to u_i)				

Yatırım ve sermaye malları ithalat modelinin “REDK” nın döviz kuru olarak kullanıldığı versiyonunda tüketim malları ithalatını belirleyen faktör bulunmamaktadır. Bu modelde diğer değişkenler ile birlikte uzaklık değişkeni “dist” anlamsızdır. Yani Türkiye’nin dış ticaret yaptığı ülkeler ile olan tüketim malı ihracatında çekim modeli etkili olmamaktadır.

1- Sabit etkili model ile Tesadüfi etkili model arasında tercih yapmak için öncelikle tüm modellere Hausman testi uygulandı. “Dist” değişkeninden dolayı(iki ülke arasındaki mesafe zamana göre değişmediğinden) modellerde sabit etkiler mümkün değildir dolayısıyla tüm modellerin tesadüfi etkilere sahip olması beklenir ve tüm modeller için Hausman testi yapılarak bu kanıtlanmıştır. Hausman fe re ile

başlayan ekran görüntüleri Hausman testine aittir; Random-effects GLS regression ile başlayan ekran görüntüsü ise regresyon model çözümlerini göstermektedir.

Model aşağıdaki gibidir; bağımlı değişken export tur.

Tablo 17. Model 7 Hausmann Testi

. hausman fe re

	Coefficients		(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
	(b) fe	(B) re		
gdptr	-6256759	-6261960	5200.501	239292.2
gdprf	-895554.4	-862672.8	-32881.6	163385.5
usd	5422747	5443055	-20308.6	729581.6

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

chi2(3) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
= 0.04
Prob>chi2 = 0.9979

Test sonucunda en alt kısımdaki Prob>chi2 = 0.9979 değeri 0.10 dan büyük olduğundan tesadüfi etkiler tahmincisinin geçerli olduğuna karar verilmektedir(aksi durumda sabit etkiler modeli geçerli olurdu). Genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemi altında regresyon tahmini yapılmıştır.

Tablo 18. Model 7 Regresyon modeli

Random-effects GLS regression Number of obs = 272
Group variable: c Number of groups = 16

R-sq: Obs per group:

 within = 0.0188 min = 17
 between = 0.1110 avg = 17.0
 overall = 0.1053 max = 17

corr(u_i, X) = 0 (assumed) Wald chi2(4) = 6.46
theta = .93922352 Prob > chi2 = 0.1670

export	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
gdptr	-6261960	3336814	-1.88	0.061	-1.28e+07	278075.4
gdpf	-862672.8	1843303	-0.47	0.640	-4475481	2750135
usd	5443055	1.02e+07	0.54	0.592	-1.45e+07	2.54e+07
dist	41973.68	33255.95	1.26	0.207	-23206.79	107154.1
_cons	5210274	1.04e+08	0.05	0.960	-1.98e+08	2.09e+08
sigma_u	1.583e+08					
sigma_e	39730567					
rho	.94070981	(fraction of variance due to u_i)				

Tüketim malları ihracat modelinin “ABD Doları”nın döviz kuru olarak kullanıldığı versiyonunda tüketim malları ihracatını belirleyen tek faktörün Türkiye’nin milli geliri (gdptr) olduğu görülmektedir. GSYH değişkenini %6 civarında bir hata payıyla ihracatı olumsuz olarak etkilemektedir. Yani ülkenin gelir düzeyi arttıkça üretilen ihraç edilmesi gereken mallar iç tüketime gitmekte ve yurt dışına ihracat azalmaktadır. Bu modelde diğer değişkenler ile birlikte uzaklık değişkeni “dist” anlamsızdır. Yani Türkiye’nin dış ticaret yaptığı ülkeler ile olan tüketim malı ihracatında çekim modeli etkili olmamaktadır.

Tablo 19. Model 8 Hausmann Testi

hausman fe re

	Coefficients		(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
	(b) fe	(B) re		
gdptr	-4778116	-4782822	4705.977	238641.6
gdprf	-503952.2	-473121	-30831.17	160108.3
euro	2.47e+07	2.47e+07	-15114.7	662407.5

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg

B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

$$\begin{aligned}\chi^2(3) &= (b-B)'[(V_b-V_B)^{-1}](b-B) \\ &= 0.04\end{aligned}$$

$$\text{Prob}>\chi^2 = 0.9981$$

Test sonucunda en alt kısımdaki $\text{Prob}>\chi^2 = 0.9981$ değeri 0.10 dan büyük olduğundan tesadüfi etkiler tahmincisinin geçerli olduğuna karar verilmektedir(aksi durumda sabit etkiler modeli geçerli olurdu). Genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemi altında regresyon tahmini yapılmıştır.

Tablo 20. Model 8 Regresyon modeli

```

Random-effects GLS regression              Number of obs   =       272
Group variable: c                         Number of groups  =       16

R-sq:                                     Obs per group:
    within = 0.0447                        min =          17
    between = 0.1115                       avg =       17.0
    overall = 0.1073                       max =          17

corr(u_i, X) = 0 (assumed)                Wald chi2(4)      =       13.50
theta        = .94003151                  Prob > chi2       =       0.0091

```

export	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
gdptr	-4782822	3320192	-1.44	0.150	-1.13e+07	1724634
gdpf	-473121	1813636	-0.26	0.794	-4027782	3081540
euro	2.47e+07	9218284	2.68	0.007	6668253	4.28e+07
dist	42033.65	33255.48	1.26	0.206	-23145.9	107213.2
_cons	-4.89e+07	1.05e+08	-0.47	0.640	-2.54e+08	1.56e+08
sigma_u	1.583e+08					
sigma_e	39202375					
rho	.94219058	(fraction of variance due to u_i)				

Tüketim malları ihracat modelinin “avro”nun döviz kuru olarak kullanıldığı versiyonunda tüketim malları ihracatını belirleyen tek faktörün “avro” olduğu görülmektedir. Avro kuru değişkenini %1 in altında bir hata payıyla ihracatı olumlu olarak etkilemektedir. Yani avro kurundaki artış tüketim mallarını yabancılar açısından ucuz hale getirmiş ve onların ihracat taleplerini artırmıştır. Bu modelde diğer değişkenler ile birlikte uzaklık değişkeni “dist” anlamsızdır. Yani Türkiye’nin partner ülkeler ile olan ihracatında çekim modeli etkili olmamaktadır.

Tablo 21. Model 9 Hausmann Testi

	Coefficients		(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
	(b) fe	(B) re		
gdptr	-6002886	-6007979	5093.118	237786.4
gdpf	-591676.4	-559614.8	-32061.62	164181.1
rek	-1387822	-1390092	2270.904	72434.56

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

chi2(3) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
= 0.04
Prob>chi2 = 0.9980

Test sonucunda en alt kısımdaki Prob>chi2 = 0.9980 değeri 0.10 dan büyük olduğundan tesadüfi etkiler tahmincisinin geçerli olduğuna karar verilmektedir(aksi durumda sabit etkiler modeli geçerli olurdu). Genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemi altında regresyon tahmini yapılmıştır.

Tablo 22. Model 9 Regresyon modeli

```

Random-effects GLS regression              Number of obs   =      272
Group variable: c                         Number of groups =      16

R-sq:                                     Obs per group:
    within = 0.0250                        min =          17
    between = 0.1113                      avg =         17.0
    overall = 0.1059                      max =          17

corr(u_i, X) = 0 (assumed)                Wald chi2(4)     =       8.13
theta        = .93941678                  Prob > chi2      =     0.0871

```

export	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
gdptr	-6007979	3310626	-1.81	0.070	-1.25e+07	480728.5
gdprf	-559614.8	1848256	-0.30	0.762	-4182130	3062900
rek	-1390092	1003734	-1.38	0.166	-3357375	577190.1
dist	42010.42	33255.68	1.26	0.206	-23169.52	107190.4
_cons	1.16e+08	1.25e+08	0.93	0.352	-1.28e+08	3.61e+08
sigma_u	1.583e+08					
sigma_e	39604233					
rho	.94106539	(fraction of variance due to u_i)				

Tüketim malları ihracat modelinin “redk” nın döviz kuru olarak kullanıldığı versiyonunda tüketim malları ihracatını belirleyen tek faktörün yine Türkiye’nin milli geliri (gdptr) olduğu görülmektedir. GSYH değişkenini %7 civarında bir hata payıyla ihracatı olumsuz olarak etkilemektedir. Yani ülkenin gelir düzeyi arttıkça üretilen ihraç edilmesi gereken mallar iç tüketime gitmekte ve yurt dışına ihracat azalmaktadır. Bu modelde diğer değişkenler ile birlikte uzaklık değişkeni “dist” anlamsızdır. Yani Türkiye’nin dış ticaret yaptığı ülkeler ile olan tüketim malı ihracatında çekim modeli etkili olmamaktadır.

3.2.Türkiye Ve Geçiş Ekonomileri Arasındaki Tüketim Malları İthalat Verileri İle Panel Çekim Modeli

Tablo 23. Model 10 Hausmann Testi

hausman fe re

	Coefficients		(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
	(b) fe	(B) re		
gdptr	-1256217	-1247016	-9200.656	152110.9
gdpf	90579.57	50513	40066.58	110886.2
usd	-1.64e+07	-1.64e+07	31676.74	464008.1

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

$$\begin{aligned}\chi^2(3) &= (b-B)'[(V_b-V_B)^{-1}](b-B) \\ &= 0.13 \\ \text{Prob}>\chi^2 &= 0.9879\end{aligned}$$

Test sonucunda en alt kısımdaki Prob>chi2 = 0.9879 değeri 0.10 dan büyük olduğundan tesadüfi etkiler tahmincisinin geçerli olduğuna karar verilmektedir(aksi durumda sabit etkiler modeli geçerli olurdu). Genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemi altında regresyon tahmini yapılmıştır.

Tablo 24. Model 10 Regresyon modeli

Random-effects GLS regression		Number of obs	=	272
Group variable: c		Number of groups	=	16
R-sq:		Obs per group:		
within	= 0.0259	min	=	17
between	= 0.0000	avg	=	17.0
overall	= 0.0025	max	=	17
corr(u_i, X) = 0 (assumed)		Wald chi2(4)	=	6.76
theta = .92718867		Prob > chi2	=	0.1489

import	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
gdptr	-1247016	2101422	-0.59	0.553	-5365727	2871694
gdpf	50513	1160175	0.04	0.965	-2223389	2324415
usd	-1.64e+07	6399015	-2.57	0.010	-2.90e+07	-3885679
dist	485.4196	17482.3	0.03	0.978	-33779.27	34750.11
_cons	8.37e+07	5.50e+07	1.52	0.128	-2.42e+07	1.92e+08
sigma_u	83128359					
sigma_e	25022280					
rho	.9169217	(fraction of variance due to u_i)				

Tüketim malları ithalat modelinin “ABD Doları”nın döviz kuru olarak kullanıldığı versiyonunda (dolarla ticaret yaptığımız durumda) tüketim malları ithalatını belirleyen tek faktörün Dolar kuru (usd) olduğu görülmektedir. Dolar kuru değişkenini %1 civarında bir hata payıyla ithalatı olumsuz olarak etkilemektedir. Yani ülkenin dolar karşısında ulusal parasının değeri düştükçe ithalat ülkemiz için pahalı hale gelmekte ve tüketim malı ithalatını azaltmaktadır. Bu modelde diğer değişkenler ile birlikte uzaklık değişkeni “dist” anlamsızdır. Yani Türkiye’nin dış ticaret yaptığı ülkeler ile olan tüketim malı ihracatında çekim modeli etkili olmamaktadır.

Tablo 25. Model 11 Hausmann Testi

	Coefficients		(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
	(b) fe	(B) re		
gdptr	-1045219	-1035752	-9466.953	153943.6
gdpf	304285.5	262907.8	41377.74	111502.7
euro	-8340481	-8364354	23872.88	427255.6

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

chi2(3) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
= 0.14
Prob>chi2 = 0.9869

Test sonucunda en alt kısımdaki Prob>chi2 = 0.9869 değeri 0.10 dan büyük olduğundan tesadüfi etkiler tahmincisinin geçerli olduğuna karar verilmektedir(aksi durumda sabit etkiler modeli geçerli olurdu). Genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemi altında regresyon tahmini yapılmıştır.

Tablo 26. Model 11 Regresyon modeli

```

Random-effects GLS regression              Number of obs   =       272
Group variable: c                          Number of groups  =       16

R-sq:                                     Obs per group:
    within = 0.0085                        min =           17
    between = 0.0040                       avg =          17.0
    overall = 0.0001                       max =           17

corr(u_i, X) = 0 (assumed)                 Wald chi2(4)      =       2.16
theta        = .92653947                   Prob > chi2       =       0.7072

```

import	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
gdptr	-1035752	2138105	-0.48	0.628	-5226360	3154856
gdprf	262907.8	1167166	0.23	0.822	-2024695	2550511
euro	-8364354	5936304	-1.41	0.159	-2.00e+07	3270588
dist	513.9915	17482.79	0.03	0.977	-33751.65	34779.63
_cons	7.28e+07	5.57e+07	1.31	0.192	-3.65e+07	1.82e+08
sigma_u	83124390					
sigma_e	25245385					
rho	.91555188	(fraction of variance due to u_i)				

Tüketim malları ithalat modelinin “Avro”nın döviz kuru olarak kullanıldığı versiyonunda (Avro ile ticaret yaptığımız durumda) tüketim malları ithalatını belirleyen faktör bulunmamaktadır. Bu modelde diğer değişkenler ile birlikte uzaklık değişkeni “dist” anlamsızdır. Yani Türkiye’nin dış ticaret yaptığı ülkeler ile olan tüketim malı ihracatında çekim modeli etkili olmamaktadır.

Tablo 27. Model 12 Hausmann Testi

hausman fe re

	Coefficients		(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
	(b) fe	(B) re		
gdptr	-662534.7	-653004.4	-9530.276	152391.9
gdpf	308383.9	265914.8	42469.1	113363.6
rek	550034.4	554514	-4479.603	46522.86

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg

B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

$$\begin{aligned}\chi^2(3) &= (b-B)'[(V_b-V_B)^{-1}](b-B) \\ &= 0.14 \\ \text{Prob}>\chi^2 &= 0.9866\end{aligned}$$

Test sonucunda en alt kısımdaki Prob>chi2 = 0.9866 değeri 0.10 dan büyük olduğundan tesadüfi etkiler tahmincisinin geçerli olduğuna karar verilmektedir(aksi durumda sabit etkiler modeli geçerli olurdu). Genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemi altında regresyon tahmini yapılmıştır.

Tablo 28. Model 12 Regresyon modeli

Random-effects GLS regression Number of obs = 272
Group variable: c Number of groups = 16

R-sq: Obs per group:

 within = 0.0036 min = 17
 between = 0.0035 avg = 17.0
 overall = 0.0000 max = 17

corr(u_i, X) = 0 (assumed) Wald chi2(4) = 0.92
theta = .92636131 Prob > chi2 = 0.9221

import	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
gdptr	-653004.4	2115416	-0.31	0.758	-4799144	3493135
gdpf	265914.8	1180231	0.23	0.822	-2047295	2579125
rek	554514	641356.3	0.86	0.387	-702521.1	1811549
dist	518.5027	17482.78	0.03	0.976	-33747.12	34784.13
_cons	1.09e+07	7.07e+07	0.15	0.878	-1.28e+08	1.49e+08
sigma_u	83123295					
sigma_e	25306610					
rho	.91517451	(fraction of variance due to u_i)				

Tüketim malları ithalat modelinin “REDK” nın döviz kuru olarak kullanıldığı versiyonunda tüketim malları ithalatını belirleyen faktör bulunmamaktadır. Bu modelde diğer değişkenler ile birlikte uzaklık değişkeni “dist” anlamsızdır. Yani Türkiye’nin dış ticaret yaptığı ülkeler ile olan tüketim malı ihracatında çekim modeli etkili olmamaktadır.

3.3.Türkiye ve Geçiş Ekonomileri Arasındaki Aramalı Ticareti Verileri İle Panel Çekim Modeli

Sabit etkili model ile Tesadüfi etkili model arasında tercih yapmak için öncelikle tüm modellere Hausman testi uygulandı. “Dist” değişkeninden dolayı(iki ülke arasındaki mesafe zamana göre değişmediğinden) modellerde sabit etkiler mümkün değildir dolayısıyla tüm modellerin tesadüfi etkilere sahip olması beklenir ve tüm modeller için Hausman testi yapılarak bu kanıtlanmıştır. Hausman fe re ile

başlayan ekran görüntüleri Hausman testine aittir; Random-effects GLS regression ile başlayan ekran görüntüsü ise regresyon model çözümlerini göstermektedir. Model aşağıdaki gibidir; bağımlı değişken export tur.

Tablo 29. Model 13 Hausmann Testi

hausman fe re

	Coefficients			
	(b) fe	(B) re	(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
gdptr	-1.13e+07	-1.13e+07	13451.42	229962
gdprf	-3549638	-3470133	-79504.53	168725.8
usd	-3.97e+07	-3.96e+07	-79423.59	714365.6

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg

B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

$$\begin{aligned}
 \text{chi2}(3) &= (b-B)'[(V_b-V_B)^{-1}](b-B) \\
 &= 0.22 \\
 \text{Prob>chi2} &= 0.9738
 \end{aligned}$$

Test sonucunda en alt kısımdaki Prob>chi2 = 0.3031 değeri 0.10 dan büyük olduğundan tesadüfi etkiler tahmincisinin geçerli olduğuna karar verilmektedir(aksi durumda sabit etkiler modeli geçerli olurdu). Genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemi altında regresyon tahmini yapılmıştır.

Tablo 30. Model 13 Regresyon modeli

Ara malı ihracat modelinin “ABD Doları”nın döviz kuru olarak kullanıldığı

Random-effects GLS regression		Number of obs	=	271
Group variable: c		Number of groups	=	16
R-sq:		Obs per group:		
within	= 0.0617	min	=	16
between	= 0.0018	avg	=	16.9
overall	= 0.0049	max	=	17
corr(u_i, X) = 0 (assumed)		Wald chi2(4)	=	16.63
		Prob > chi2	=	0.0023
		theta		
min	5%	median	95%	max
0.9426	0.9426	0.9443	0.9443	0.9443

export	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
gdptr	-1.13e+07	4190100	-2.71	0.007	-1.96e+07	-3130667
gdprf	-3470133	2320131	-1.50	0.135	-8017507	1077241
usd	-3.96e+07	1.30e+07	-3.05	0.002	-6.51e+07	-1.42e+07
dist	13882.18	45542.09	0.30	0.761	-75378.68	103143
_cons	2.15e+08	1.42e+08	1.52	0.129	-6.25e+07	4.93e+08
sigma_u	2.166e+08					
sigma_e	49829645					
rho	.94971731	(fraction of variance due to u_i)				

versiyonunda yatırım ve sermaye malları ihracatını belirleyen faktörler Türkiye'nin milli geliri (gdptr) ve USD olduğu görülmektedir. GSYH değişkenini %7 civarında bir hata payıyla ihracatı olumsuz olarak etkilediği görülürken aynı şekilde “usd”nin de %2 oranında olumsuz etkilediği görülmektedir. Bu modelde diğer değişkenler ile birlikte uzaklık değişkeni “dist” anlamsızdır. Yani Türkiye'nin dış ticaret yaptığı ülkeler ile olan ara malları ihracatında çekim modeli etkili olmamaktadır.

Tablo 31. Model 14 Hausmann Testi

hausman fe re

	Coefficients		(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
	(b) fe	(B) re		
gdptr	-1.01e+07	-1.01e+07	13785.9	240188.3
gdpf	-2802047	-2722386	-79661.45	173881
euro	-9745223	-9693375	-51848.05	669118.8

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

chi2(3) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
= 0.21
Prob>chi2 = 0.9759

Test sonucunda en alt kısımdaki Prob>chi2 = 0.9759 değeri 0.10 dan büyük olduğundan tesadüfi etkiler tahmincisinin geçerli olduğuna karar verilmektedir(aksi durumda sabit etkiler modeli geçerli olurdu). Genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemi altında regresyon tahmini yapılmıştır.

Tablo 32. Model 14 Regresyon modeli

Random-effects GLS regression		Number of obs	=	271		
Group variable: c		Number of groups	=	16		
R-sq:		Obs per group:				
within	= 0.0296	min	=	16		
between	= 0.0030	avg	=	16.9		
overall	= 0.0046	max	=	17		
corr(u_i, X) = 0 (assumed)		Wald chi2(4)	=	7.73		
		Prob > chi2	=	0.1019		
theta						
min	5%	median	95%	max		
0.9416	0.9416	0.9433	0.9433	0.9433		
export	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
gdptr	-1.01e+07	4296892	-2.36	0.018	-1.86e+07	-1719823
gdpf	-2722386	2351692	-1.16	0.247	-7331617	1886845
euro	-9693375	1.20e+07	-0.81	0.418	-3.32e+07	1.38e+07
dist	14048.72	45539.55	0.31	0.758	-75207.16	103304.6
_cons	1.62e+08	1.43e+08	1.13	0.258	-1.19e+08	4.42e+08
sigma_u	2.165e+08					
sigma_e	50676277					
rho	.94807832 (fraction of variance due to u_i)					

Ara malları ihracat modelinin “avro”nun döviz kuru olarak kullanıldığı versiyonunda ara malları ihracatını belirleyen bir değişken görülmemektedir. Bu modelde diğer değişkenler ile birlikte uzaklık değişkeni “dist” anlamsızdır.

Tablo 33. Model 15 Hausmann Testi

hausman fe re

	Coefficients		(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
	(b) fe	(B) re		
gdptr	-9327719	-9342136	14416.42	238853.7
gdprf	-2491279	-2410781	-80497.29	177088.5
rek	-328262.3	-336088.1	7825.763	73273.12

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

$$\begin{aligned}\chi^2(3) &= (b-B)'[(V_b-V_B)^{-1}](b-B) \\ &= 0.21 \\ \text{Prob}>\chi^2 &= 0.9765\end{aligned}$$

Test sonucunda en alt kısımdaki Prob>chi2 = 0.9765 değeri 0.10 dan büyük olduğundan tesadüfi etkiler tahmincisinin geçerli olduğuna karar verilmektedir(aksi durumda sabit etkiler modeli geçerli olurdu). Genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemi altında regresyon tahmini yapılmıştır.

Tablo 34. Model 15 Regresyon modeli

Random-effects GLS regression		Number of obs	=	271
Group variable: c		Number of groups	=	16
R-sq:		Obs per group:		
	within = 0.0273		min =	16
	between = 0.0034		avg =	16.9
	overall = 0.0049		max =	17
corr(u_i, X) = 0 (assumed)		Wald chi2(4)	=	7.13
		Prob > chi2	=	0.1293
theta				
min	5%	median	95%	max
0.9415	0.9415	0.9433	0.9433	0.9433

export	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
gdptr	-9342136	4246071	-2.20	0.028	-1.77e+07	-1019989
gdprf	-2410781	2375996	-1.01	0.310	-7067648	2246085
rek	-336088.1	1294412	-0.26	0.795	-2873090	2200913
dist	14106.4	45538.72	0.31	0.757	-75147.85	103360.6
_cons	1.60e+08	1.68e+08	0.96	0.339	-1.68e+08	4.89e+08
sigma_u	2.165e+08					
sigma_e	50736173					
rho	.94796152	(fraction of variance due to u_i)				

Ara malları ihracat modelinin “REDK” döviz kuru olarak kullanıldığı versiyonunda ara malları ihracatını belirleyen bir değişken görülmemektedir. Bu modelde diğer değişkenler ile birlikte uzaklık değişkeni “dist” anlamsızdır.

Tablo 35. Model 16 Hausmann Testi

hausman fe re

	Coefficients		(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
	(b) fe	(B) re		
gdptr	-2.87e+07	-2.87e+07	-15912.96	1173419
gdprf	4469903	4419113	50789.77	696552.8
usd	-1.35e+08	-1.35e+08	-5453.387	3638733

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg

B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

$$\begin{aligned}\chi^2(3) &= (b-B)'[(V_b-V_B)^{-1}](b-B) \\ &= 0.01 \\ \text{Prob}>\chi^2 &= 0.9999\end{aligned}$$

Test sonucunda en alt kısımdaki $\text{Prob}>\chi^2 = 0.9999$ değeri 0.10 dan büyük olduğundan tesadüfi etkiler tahmincisinin geçerli olduğuna karar verilmektedir(aksi durumda sabit etkiler modeli geçerli olurdu). Genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemi altında regresyon tahmini yapılmıştır.

Tablo 36. Model 16 Regresyon modeli

Random-effects GLS regression		Number of obs	=	271
Group variable: c		Number of groups	=	16
R-sq:		Obs per group:		
within	= 0.0371	min	=	16
between	= 0.2123	avg	=	16.9
overall	= 0.2107	max	=	17
corr(u_i, X) = 0 (assumed)		Wald chi2(4)	=	13.16
		Prob > chi2	=	0.0105
theta				
min	5%	median	95%	max
0.9664	0.9664	0.9674	0.9674	0.9674

import	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
gdptr	-2.87e+07	1.61e+07	-1.78	0.075	-6.03e+07	2917603
gdpf	4419113	8930295	0.49	0.621	-1.31e+07	2.19e+07
usd	-1.35e+08	5.00e+07	-2.71	0.007	-2.33e+08	-3.72e+07
dist	554092.8	299130.6	1.85	0.064	-32192.5	1140378
_cons	-6.62e+08	9.21e+08	-0.72	0.472	-2.47e+09	1.14e+09
sigma_u	1.426e+09					
sigma_e	1.919e+08					
rho	.98220605	(fraction of variance due to u_i)				

Ara malları ithalat modelinin “ABD Doları”nın döviz kuru olarak kullanıldığı versiyonunda (dolarla ticaret yaptığımız durumda) ara malları ithalatını belirleyen tek faktörün Dolar kuru (usd) olduğu görülmektedir. Dolar kuru değişkenini %7 civarında bir hata payıyla ithalatı olumsuz olarak etkilemektedir. Yani ülkenin dolar karşısında ulusal parasının değeri düştükçe ithalat ülkemiz için pahalı hale gelmekte ve ara malı ithalatını azaltmaktadır. Bu modelde diğer değişkenler ile birlikte uzaklık değişkeni “dist” anlamsızdır. Yani Türkiye’nin dış ticaret yaptığı ülkeler ile olan tüketim malı ihracatında çekim modeli etkili olmamaktadır.

Tablo 37. Model 17 Hausmann Testi

hausman fe re

	Coefficients		(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
	(b) fe	(B) re		
gdptr	-2.66e+07	-2.65e+07	-15521.61	1196521
gdprf	6419201	6365439	53761.52	702752.2
euro	-6.12e+07	-6.12e+07	11782.2	3334100

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

chi2(3) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
= 0.01
Prob>chi2 = 0.9999

Test sonucunda en alt kısımdaki Prob>chi2 = 0.9999 değeri 0.10 dan büyük olduğundan tesadüfi etkiler tahmincisinin geçerli olduğuna karar verilmektedir(aksi durumda sabit etkiler modeli geçerli olurdu). Genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemi altında regresyon tahmini yapılmıştır.

Tablo 37. Model 17 Regresyon modeli

Random-effects GLS regression					Number of obs	=	271
Group variable: c					Number of groups	=	16
R-sq:					Obs per group:		
within = 0.0162					min	=	16
between = 0.2124					avg	=	16.9
overall = 0.2104					max	=	17
corr(u_i, X) = 0 (assumed)					Wald chi2(4)	=	7.58
					Prob > chi2	=	0.1082
theta							
min	5%	median	95%	max			
0.9660	0.9660	0.9670	0.9670	0.9670			
import	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]		
gdptr	-2.65e+07	1.64e+07	-1.62	0.106	-5.87e+07	5661177	
gdpr	6365439	8997265	0.71	0.479	-1.13e+07	2.40e+07	
euro	-6.12e+07	4.58e+07	-1.34	0.181	-1.51e+08	2.85e+07	
dist	554544.5	299130	1.85	0.064	-31739.48	1140828	
_cons	-7.72e+08	9.23e+08	-0.84	0.403	-2.58e+09	1.04e+09	
sigma_u	1.426e+09						
sigma_e	1.939e+08						
rho	.98182675	(fraction of variance due to u_i)					

Ara malları ithalat modelinin “Avro”nın döviz kuru olarak kullanıldığı versiyonunda (Avro ile ticaret yaptığımız durumda) ara malları ithalatını belirleyen faktör bulunmamaktadır. Bu modelde diğer değişkenler ile birlikte uzaklık değişkeni “dist” anlamsızdır. Yani Türkiye’nin dış ticaret yaptığı ülkeler ile olan yatırım ve sermaye malı ihracatında çekim modeli etkili olmamaktadır.

Tablo 38. Model 18 Hausmann Testi

hausman fe re

	Coefficients		(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
	(b) fe	(B) re		
gdptr	-2.24e+07	-2.24e+07	-14997.18	1184964
gdprf	7620882	7564592	56290.19	712772.9
rek	310220.1	314843.9	-4623.804	361705.3

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg

B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

$$\begin{aligned}\chi^2(3) &= (b-B)'[(V_b-V_B)^{-1}](b-B) \\ &= 0.01 \\ \text{Prob}>\chi^2 &= 0.9999\end{aligned}$$

Test sonucunda en alt kısımdaki $\text{Prob}>\chi^2 = 0.9999$ değeri 0.10 dan büyük olduğundan tesadüfi etkiler tahmincisinin geçerli olduğuna karar verilmektedir(aksi durumda sabit etkiler modeli geçerli olurdu). Genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemi altında regresyon tahmini yapılmıştır.

Tablo 39. Model 18 Regresyon modeli

Random-effects GLS regression		Number of obs = 271				
Group variable: c		Number of groups = 16				
R-sq:		Obs per group:				
within = 0.0093		min = 16				
between = 0.2123		avg = 16.9				
overall = 0.2103		max = 17				
		Wald chi2(4) = 5.78				
corr(u_i, X) = 0 (assumed)		Prob > chi2 = 0.2162				
theta						
min	5%	median	95%	max		
0.9659	0.9659	0.9669	0.9669	0.9669		
import	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
gdptr	-2.24e+07	1.63e+07	-1.38	0.169	-5.43e+07	9512481
gdpf	7564592	9111723	0.83	0.406	-1.03e+07	2.54e+07
rek	314843.9	4960121	0.06	0.949	-9406815	1.00e+07
dist	554777.8	299130.4	1.85	0.064	-31506.97	1141063
_cons	-9.55e+08	9.82e+08	-0.97	0.331	-2.88e+09	9.71e+08
sigma_u	1.426e+09					
sigma_e	1.946e+08					
rho	.98170107 (fraction of variance due to u_i)					

Ara malları ithalat modelinin “REDK”nın döviz kuru olarak kullanıldığı versiyonunda ara malları ithalatını belirleyen faktör bulunmamaktadır. Bu modelde diğer değişkenler ile birlikte uzaklık değişkeni “dist” anlamsızdır. Yani Türkiye’nin dış ticaret yaptığı ülkeler ile olan tüketim malı ihracatında çekim modeli etkili olmamaktadır.

SONUÇ

Geçiş ekonomileri kavramı, merkezi idare sisteminden vazgeçip piyasa ekonomisi sistemine geçiş sürecini yaşayan ülkeler için kullanılan bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreci yaşayan ülkeler için süreç içerisinde en önemli değişim devletin tek elden yönettiği ekonomik modelden kurtulup serbest piyasa ekonomisi modeline geçmeleri olmuştur.

Günümüzde bu ülkelere baktığımız zaman bu süreci yaşayan ülkelerin bazıları gerek kurumsallaşmayı gerekse ekonomik güçlülüğü iyi değerlendirerek serbest piyasa sisteminin gereklerin uygun hale hızlıca gelmiştir. Diğer ülkeler ise gerek ekonomik konjonktürden gerekse bu türlü ekonomik politikalara hazır ortam yaratamadıkları için zaman zaman zorluklarla karşı karşıya kalmışlardır. Genel olarak baktığımızda geçiş süreci yaşayan ülkeler bu sürece uyum sağlamayı başarmıştır.

Geçiş süreci yaşanırken en önemli faktör, devletin ekonomik rolüdür. Geçiş ekonomilerinde devletin rolü ekonomiye doğrudan müdahale etmek değildir. Tam olarak ters güdüm güdülerken piyasa ekonomisine uygun olarak serbest piyasa koşulları sağlamaktır. Yani devletin katı ve müdahaleci politikalardan vaz geçip destekleyici, koruyucu ve yönlendirici bir rolü olmalıdır. Serbest piyasa şartlarında da sürdürülebilecek sosyal devlet anlayışı çerçevesinde karma bir politika izlemelidir.

Piyasa ekonomisi kurumları ve kuralları oluşturulmadan ve makroekonomik istikrar sağlanmadan serbest piyasa ekonomisine, geçilmesi etkin ve istikrarlı bir büyümenin sağlanamamasına neden olmaktadır. Bu olumsuzluğu gidermek için devletin üstlendiği rolü yani destekleyici ve teşvik edici politikalarını geliştirmesi gerekmektedir.

Piyasa ekonomisi az gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler için önerilen bir ekonomik yapı olarak her zaman karşımıza çıkmaktadır. Ülkelerin yapısal ve ekonomik koşullarına baktığımızda geçiş ekonomisi ülkelerinin çoğu 1990'lı yıllardan sonra serbest piyasa tercihlerini ortaya koymuşlardır. Başarılı olan ülkelerin performansında ticaret ve üretim artışı gözlenirken, başarısız olan ülkelere bu durumun tam tersine bir durum meydana gelmiştir.

Bu çalışmada geçiş süreci yaşıyan ülkeler ve Türkiye arasındaki dış ticaret potansiyelini ölçmeye çalıştık. Yöntem olarak panel çekim modeli yaklaşımını ele aldık. ekim modeli uluslararası ticaret akımlarını analiz etmeye yarayan önemli bir yöntemdir. Bu model ilk olarak Walter Isard(1954), Linder (1961), Tinbergen(1962), Pöyhönen (1963) ve Linnemann (1966) tarafından kullanılmıştır. ekim modelleri zamanla uluslararası ticareti analizde en çok kullanılan modeller haline gelmişlerdir. Model ismini Newton'un ünlü çekim yasasından almaktadır. Kullandığımız geçiş ekonomileri ülkeleri şunlardır; Estonya, Letonya, Litvanya, Polonya, ek Cumhuriyeti, Slovakia, Romanya, Bulgaristan, Ukrayna, Rusya Federasyonu, Azerbaycan, Kazakistan, Kırğızistan, Slovenya, Hırvatistan, Makedonya gibi ülkelerden oluşmaktadır. Bu ülkelere ait verileri dünya bankası, tüik, ekonomi bakanlığı ve ticaret bakanlığı veri tabanlarından elde ettik. Bu lkeler ile Türkiye arasındaki dış ticaretin etkileşimini panel çekim modeli olarak inceledik. Elde ettiğimiz sonuçlar kısaca şöyle dile getirebiliriz;

- 1- Bu ülkelerdeki insanların gelirleri ihracatı hiçbir şekilde etkilememektedir.
- 2- Ara malları ithalatında sadece mesafe etkili yani çekim modeli işliyor.
- 3- Yatırım ve sermaye mallarında Türkiye'nin geliri arttıkça ihracatın azaldığını görmekteyiz.

Türkiye'nin dış ticaret yaptığı ülkeler ile olan tüketim malı, yatırım ve sermaye malları, tüketim mallarının ithalat ve ihracatında çekim modeli etkili olmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Acartürk, Ertuğrul, Hakan Aslaner, ‘‘Geçiş ülkelerinde devletin ekonomik rolü yabancı sermaye ve özelleştirme: Kırgızistan örneği.’’ Erişim: <http://www.econtur.org/Türkiyeekonomisi/ertugrulhakan.doc> (2 Temmuz 2005)
- Akalın, Güneri (2002), ‘‘Türkiye’de Ekonomi-Politik Kriz ve Piyasa Ekonomisine Geçiş’’ (1. Baskı), ANKARA: Akçağ Basım Yayın Pazarlama A.Ş.
- Altay, Asuman (2003), ‘‘Geçiş ekonomilerinde devletin ekonomik rolleri, görevleri ve KOBİ’lerin durumu’’, s:20
- Aslund, A. Boone P. ve Johnson, S, (2001), ‘‘Escaping the under reform trap’’, IMF staff Paper, C.XLVIII, Special Issue, pp.88-108.
- Bal, Harun, ‘‘Geçiş ekonomilerinde ekonomik büyüme ve dış finansman’’, (2004), Proceedings Of The First International Conference On The Fiscal Policies In Transition Economies, Bişkek, s:87
- Buluş, A. Geçiş Ekonomileri, (2008), ‘‘Kumanda Ekonomisinden Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Polonya’’, (Ed.) İ.Örnek, S.Taş, M. Yıldırım, Geçiş Ekonomileri içinde, Ekin Yayınevi, Bursa, ss.25-69.
- C.Dawson, T. , (2003), ‘‘Küreselleşme, Geçiş Ekonomileri ve IMF’’, <https://www.imf.org/external/np/speeches/2002/061302.h8tm> (13 Mayıs 2012)
- Csaba, L. , (2005), ‘‘Regulation and Public Sector Development: A Post-Transition Perspective’’, Post-Communist Economics, XVII, Vol.2, pp.137-152.
- Çatalbaş, N. ve Yıldırım, Z. (2008), ‘‘Geçiş Ekonomilerinde Bütçe Açıklarının Nedenleri: Polonya ve Kırgızistan Örneği’’, [Electronic Version], Sosyoekonomi,I,S.080107,ss.135-155, <http://www.sosyoekonomi.hacettepe.edu.tr/080107.pdf> (15 Ocak 2012)
- Demir, Musa ‘‘Kazakistan’da Geçiş Ekonomisi Uygulamaları ve Piyasa EkonomisineGeçişSüreci’’(Ocak2002)Erişim:<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGİ/ocakozel2002/piyasa.htm> (8 Haziran 2004)
- Denizer, Cevdet ‘‘Stabilization, Adjustment and Growth Prospects in Transition Economies’’1997,Erişim:<http://www.worldbank.org/html/dec/Publications/Worlkpapers/WPS1800series/wps1855/wps1855.pdf> (10 Nisan 2004).

- Dural, B. Yüce, (2007), ‘‘Geçiş Ekonomileri Plandan Piyasaya’’, Beta Yayınevi, İstanbul 1. Baskı.
- EBRD, (1999), Transition Transition Report-1999, <http://www.ebrd.com/downloads/research/transition/TR99.pdf>(4 Kasım 2012)
- Eddy, L. ‘‘Globalization and Employment: Is Anxiety Justified?’’; International Labour Review; Vol:135; Issue:5; Genava; 1996; p:485-497.
- Egeli, H. Avni, Ö.S.Emsen, ‘‘Geçiş ekonomilerinin makroekonomik performansları ve Kırgızistan üzerine bir değerlendirme’’ Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyumu, 2-4 Mayıs 2002 Bişkek Kırgızistan; Kırgızistan – Türkiye Manas Üniversitesi
- Estrin, S., (1996), ‘‘ Privatisation In Central And Eastern Europe’’, Centre For Economic Reform And Transformation, pp.1-37, <http://www.sml.hw.ac.uk/downloads/cert/wpa/1996/dp9605.pdf> (13 Aralık 2012)
- Falcetti, Elisabetta, Tatiana Lysenko, Peter Sanfey, ‘‘Reforms and growth in transition: reExamining the Evidence’’ March 2005, Erişim: <http://www.ebrd.com/pubs/econo/wp0090.pdf> (16 Temmuz 2005)
- .
- Fischer, S. ve Sahay, R. Ve Vegh, Carlos A, (1996), ‘‘Stabilization and Growth in Transition Economies: The Early Experience’’, Journal of Economic Perspectives, Vol.10, ss. 45–66.
- Fischer, S. ve Sahay, R., (2000a), ‘‘Taking Stock’’, Finance&Development, IMF
- Fischer, S. ve Sahay, R., (2000b), ‘‘The Transition Economies After Ten Years’’, National Bureau Of Economic Research, Working Paper no: 7664, (April 2000), pp.1-43.
- Fischer, Stanley, Ranta Sahay, ‘‘The Transition Economies After Ten Years’’ 2000, Erişim: <http://www.papers.nber.org/papers/w7664.pdf> (10 Şubat 2004).
- Genç, Ahmet ERSUN ‘‘ Türkiye’de Devletin yeniden yapılandırılması ve kamu emekçileri’’. <http://www.bes.org.tr/etkinlikler/tabligikinolu.htm> (12Mart 2004)
- Gerbier; B. ; (1999) ‘‘Kapitalizmin Bugünkü Aşaması Olarak Jeo-Ekonomik Emperyalizm’’. Ütopya Yayınları Ankara

- Giddens, A; (1999) “Küreselleşmenin İklimleri”, Sosyal Demokrat Değişim Dergisi, s:12.
- Güler, E. , (2012). “Geçiş Ekonomileri ve Yeni Kurumsal İktisat’ın Yeniden Yükselişi”, Doğu Üniversitesi Dergisi, C.8, S.1, ss.52-68.
- Güler, E. , (2012), “Merkezi Planlamadan Piyasa Ekonomisine Geçişin Politik Ekonomisi ve Alternatif Modeller”, Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi, (Ocak/January 2012), C.8, S.1, ss. 37-58.
- Hamzaoglu, Alkim, Hande Avşar, Beray Tahtakılıç, H. İbrahim Kayral, H. Hakan Yavuz, ‘‘Küreselleşmeye genel bir bakış ‘‘ Mayıs 2000, Erişim: <http://www.hek.hacettepe.edu.tr>
- Havrylyshyn, O. and Wolf, T. (1999), “Determinants of Growth in Transition Countries” , Vol. 36, Number 2.
- Held, D; Mc Grew, A; Goldblatt D ve Perratan, J (1999) Global “Transformations: Politics, Economics, and Cultures, Polity Press”. Chamridge.
- IMF. (2000). World Economic and Financial Surveys.
- Ichkildina, Goulmara (2002), “Rusya’da Planlı Ekonomiden Serbest Piyasa Ekonomisine Geçiş: Sorunlar ve Değerlendirmeler” Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- İlkay NOYAN YALMAN , “Uluslararasılaşma ve Büyüme”(2017: 3-4)
- Kazgan, G. , (2011), “İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi”, Remzi Kitabevi, İstanbul, 16. Basım Ekim
- Kolodko, Grzegorz W. , (1993), “Stabilization, Recession And Growth In A Postsocialist Economy”, Economic Journal on Eastern Europe And The Soviet Union, N.1, pp. 3-38.
- Kolodko, Grzegorz W. , (2000), “Ten Years of Postsocialist Transition: Lessons for Policy Reforms”, Journal for Institutional Innovation, Development and Transition Vol. 4, http://www.tiger.edu.pl/kolodko/artykuly/Ten_years.pdf (26 Şubat 2013)
- Kolodko, Grzegorz W. , (2004), “ Transition to a Market System: Gradualism versus Radicalism”, Warsaw, TIGER working paper, pp. 60.

- Kolodko, Grzegorz W. , “Ten Years of Post Socialist Transition: The Lessons for Policy Reforms” 2004, Erişim: <http://www.worldbank.org/html/dec/Publications/Workpapers/WPS1800series/wps1866/wps1866.pdf>, (23 Mart 2004).
- Kolodko, Grzegorz W. , (2005), “Lessons for the Emerging Markets from Poland’s Great Change” XXXVIII, S.3, (Eylül 2005), pp.369-379, [http:// www.tiger.edu.pl/kolodko/artikuly/lessons](http://www.tiger.edu.pl/kolodko/artikuly/lessons). (20 Şubat 2012)
- Kornai, J. , (1994), “Transformational Recession: The main causes”, Journal of Comparative Economics, Vol. 19, N.1, pp. 39-63.
- Jonas, Jiri, Frederic S. Mishkin, “Inflation targeting in transition countries: Experience and prospects” 2003, Erişim: <http://www.papers.nber.org/papers/w8667.pdf> (20 Haz. 2005).
- Joseph H. Stiglitz, ‘Küreselleşme Büyük Hayal Kırıkığı’. 2002: 186-187
- Marangos, J. , (2003), “Was shock therapy really a shock?” http://findarticles.com/p/articles/mi_qa5437/is_4_37/ai_n29053279/ FindArticles / Business / Journal of Economic Issues / Dec, 2003 (15 Aralık 2012)
- Michalopoulos, Constantine “WTO Accession for Countries in Transition” 2004, Erişim: <http://www.worldbank.org/html/dec/Publications/Workpapers/WPS1900series/wps1934/wps1934.pdf> (16 Nisan 2004).
- Ölmezoğulları, N. (2008), ‘Ekonomik sistemler ve küreselleşen kapitalizm’, Ezgi Kitabevi, Bursa
- Örnek, İ. ve Akar, P. G., (2008), III. Macaristan, (Ed.) İ.Örnek, S.Taş, M. Yıldırım, Geçiş ekonomileri içinde, Ekin Yayınevi, Bursa, ss.69-93.
- Özer, M. ve Özata, E. , (2008), I. Slovenya, (Ed.) İ.Örnek, S.Taş, M. Yıldırım, ‘Geçiş ekonomileri içinde’, Ekin Yayınevi, Bursa, ss.5-25.
- Özsağır A. , Yanar R. , (2008), IX. Romanya, (Ed.) İ.Örnek, S.Taş, M. Yıldırım, ‘Geçiş ekonomileri içinde’, Ekin Yayınevi, Bursa, ss.261-281.
- Popov, V. (2000), “Shock Therapy Versus Gradualism Reconsidered: Lessons From Transition Economies After 15 Years Of Reforms”, Comparative Economic Studies, Vol. XLII, S.1, pp. 1-57.

- Sakakibara, E. (1997), "Globalization amid Diverstiy" Louis Emmerji (ed.) , Economic and social development into the XXI Century, İnter American Development Bank, Whashington, D.C. 1997
- Sakınç. S. (2005), "Geçiş Ekonomileri Ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Ekonomik Reformlar", Manisa Emek Matbaacılık ve Yayıncılık
- Sarı, S. Gerni, C, Yurttançıkmaç, Z.Ç. ve Gencer. A.H., (2012), "Rekabet Gücü ve Ekonomik Büyüme İlişkileri: Orta Asya Ve Kafkasya Geçiş Ekonomileri Üzerine Bir İnceleme", International Conference On Eurasian Economies-2012, International Conference on Eurasian Economies (11-13 Ekim 2012 – Almatı, Kazakistan) (ed. E. Ayşen, H. Gencer ve C. Gerni), Kazakistan, ss.140-150.
- Shutt, H. "Kapitalizmle Derdim Var", N. Sungur ve A. Çakmak, Kitap Yayınevi, İstanbul
- Staehr, Karsten "Reforms and economic growth in transition economies: Complementarity, sequencing and speed" 2003, Erişim:<http://www.bof.fi/bofit/fin/6dp/03abspdf/dp0103>. (10 Mart 2004).
- Stern, Nicholas "The Future of the Economic Transition" (1998), Erişim: <http://www.ebrd.com /pubs/econo/Wp0030.pdf>
- Svejnar, J. , (2001), "Transition Economies: Performance and Challenges" ,William Davidson Working Paper, S.415, (October), <http://ideas.repec.org/p/wdi/papers/2001-415.html>(15 Ağustos 2012)
- Svejnar, Jan "Transition Economies: Performance and Challenges" 2001, Erişim: <http://wdi.umich.edu/files/publications/working%20papers/w415.pdf> (10 Mart 2004).
- Staehr, K. , (2005), "Reforms And Economic Growth İn Transition Economies: Complementarity, Sequencing And Speed", The European Journal Of Comparative Economics, Vol. II, N.2, pp. 177-202.
- Tandırıcıoğlu, H., (2002), "Geçiş ekonomilerinde Özelleştirme", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler dergisi, C.4, S. 3, ss.198-226.
- Tandırıcıoğlu, Haluk, "Geçiş ekonomilerinde özelleştirme", 2002 Erişim: <http://www.sbe.deu.edu.tr>

- Taş, S. , (2008), III. Özbekistan, (Ed.) İ. Örnek, S. Taş, M. Yıldırım, ‘‘Geçiş ekonomileri içinde’’, Ekin Yayınevi, Bursa, ss.477-521.
- Turan, G. , (2006), ‘‘Piyasa Ekonomisine Geçiş Ülkelerinde Reformlar ve Yeni Devletlerin İşlevleri’’, Kamu-İş İş hukuku ve İktisat Dergisi, C.VIII, S.4, <http://www.kamu-is.org.tr/pdf/844.pdf> (18 Ocak 2013)
- Turan, G. ve Işık. A. (2007), ‘‘Devlet Sosyalizminden Piyasa Ekonomisine Geçiş Reformlar ve Politikalar’’, Ekin Kitabevi, 1. Baskı
- Turan, G., (2006), ‘‘Piyasa Ekonomisine Geçiş Ülkelerinde Reformlar ve Yeni Devletlerin İşlevleri’’, Kamu-İş İş hukuku ve İktisat Dergisi, C.VIII, S.4, <http://www.kamu-is.org.tr/pdf/844.pdf> (18 Ocak 2013)
- Yıldırım, M. ve Şahbaz, A. (2008), IV. Türkmenistan, (Ed.) İ.Örnek, S.Taş, M. Yıldırım, ‘‘Geçiş ekonomileri içinde’’, Ekin Yayınevi, Bursa, ss.477-521.
- Williamson, J. (1997), ‘‘The Washington Consensus Revisited’’, (ed.) Lous Emmerji, Economic and social development into the XXI Century, İnter American Development Bank, Whashington, D.C. pp. 60-61.
- World Bank, (2002), ‘‘Transition The First Ten Years Analysis and Lessons for Eastern Europe and the Former Soviet Union’’ , The World Bank, Washington, D.C. , pp.1-128.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel bilgiler

Adı Soyadı	Oğuzhan Alpaslan
Doğum Yeri ve Tarihi	Ağrı, 19.01.1987
Medeni Hali	Bekar
Yabancı Dil	İngilizce
İletişim Adresi	Vakıfbank Ağrı şubesi
E-posta Adresi	oguzhanalpaslan_1987@hotmail.com

Eğitim ve Akademik Durumu

Lise	Ağrı Naci Gökce Lisesi 2005
Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi 2013
Yüksek Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi, 2017

İş Tecrübesi

Vakıfbank	memur, 2015
-----------	-------------

YABANCI DİL BİLGİSİ

Yabancı Dilin Adı	KPDS ()	ÜDS ()	TOEFL ()	EIL'
-------------------	----------	---------	-----------	------